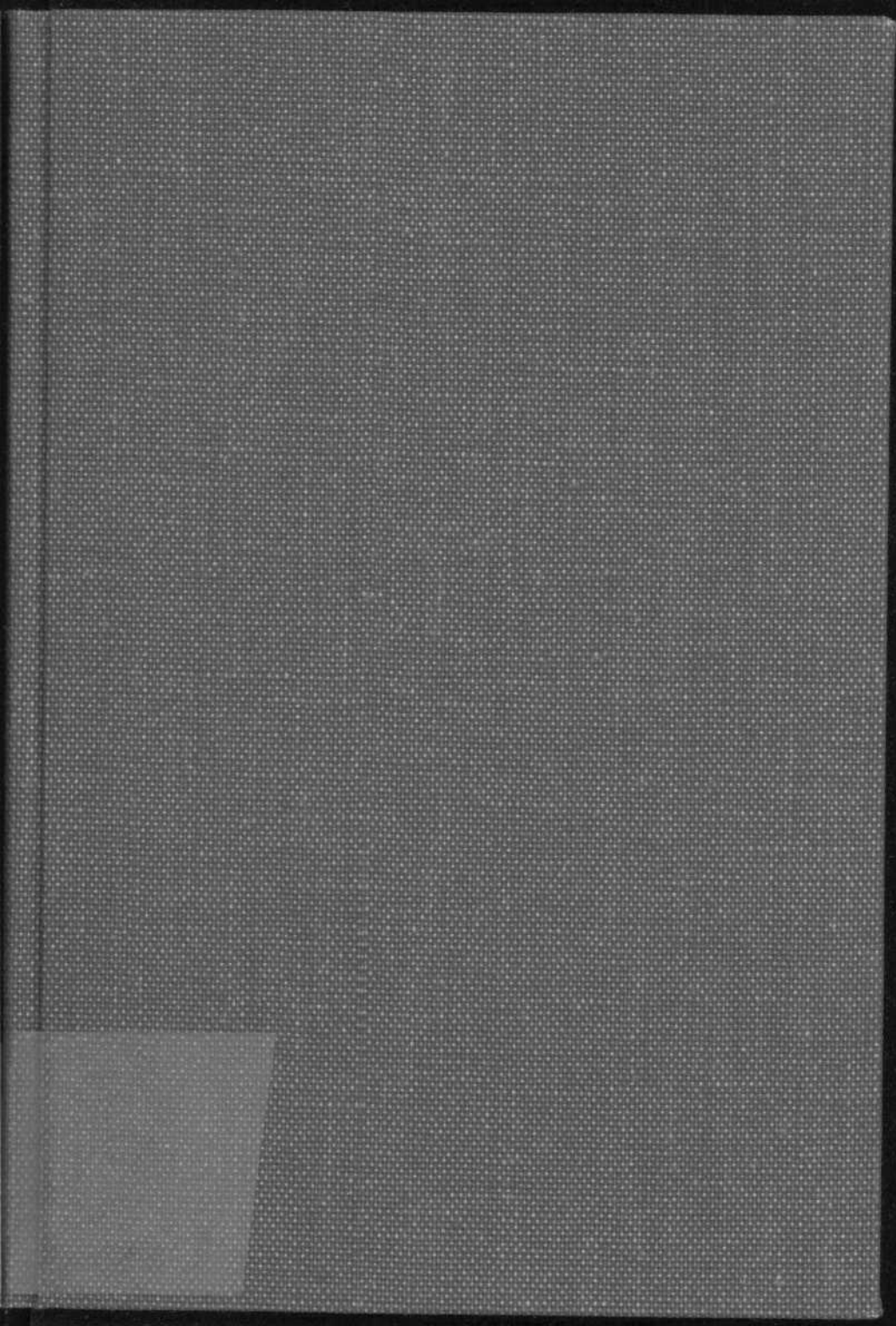
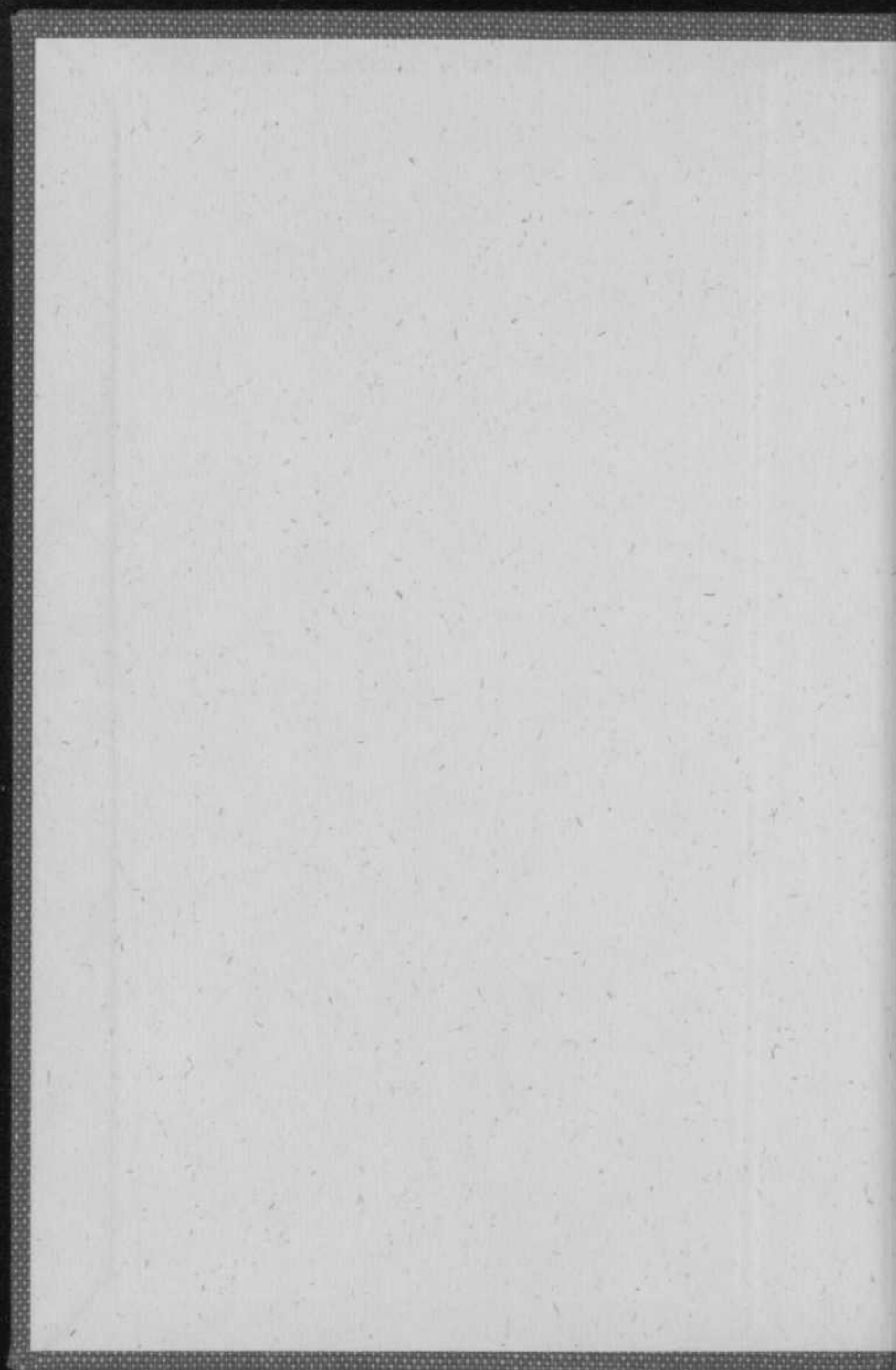
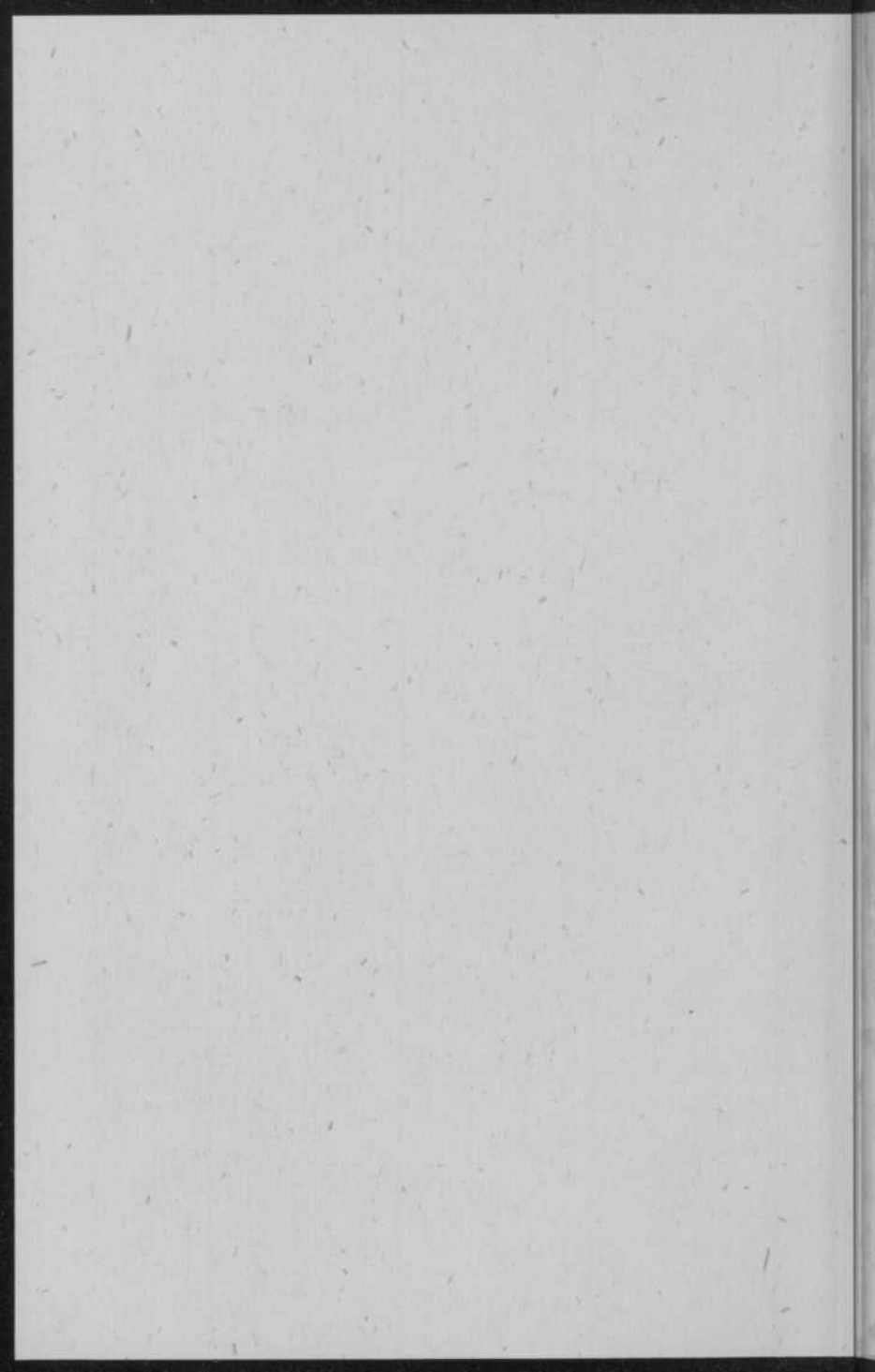

P 01-3462

DE ATJEH-OORLOG

KORT OVERZICHT VAN OORSPRONG, VERLOOP EN GEVOLG

DOOR

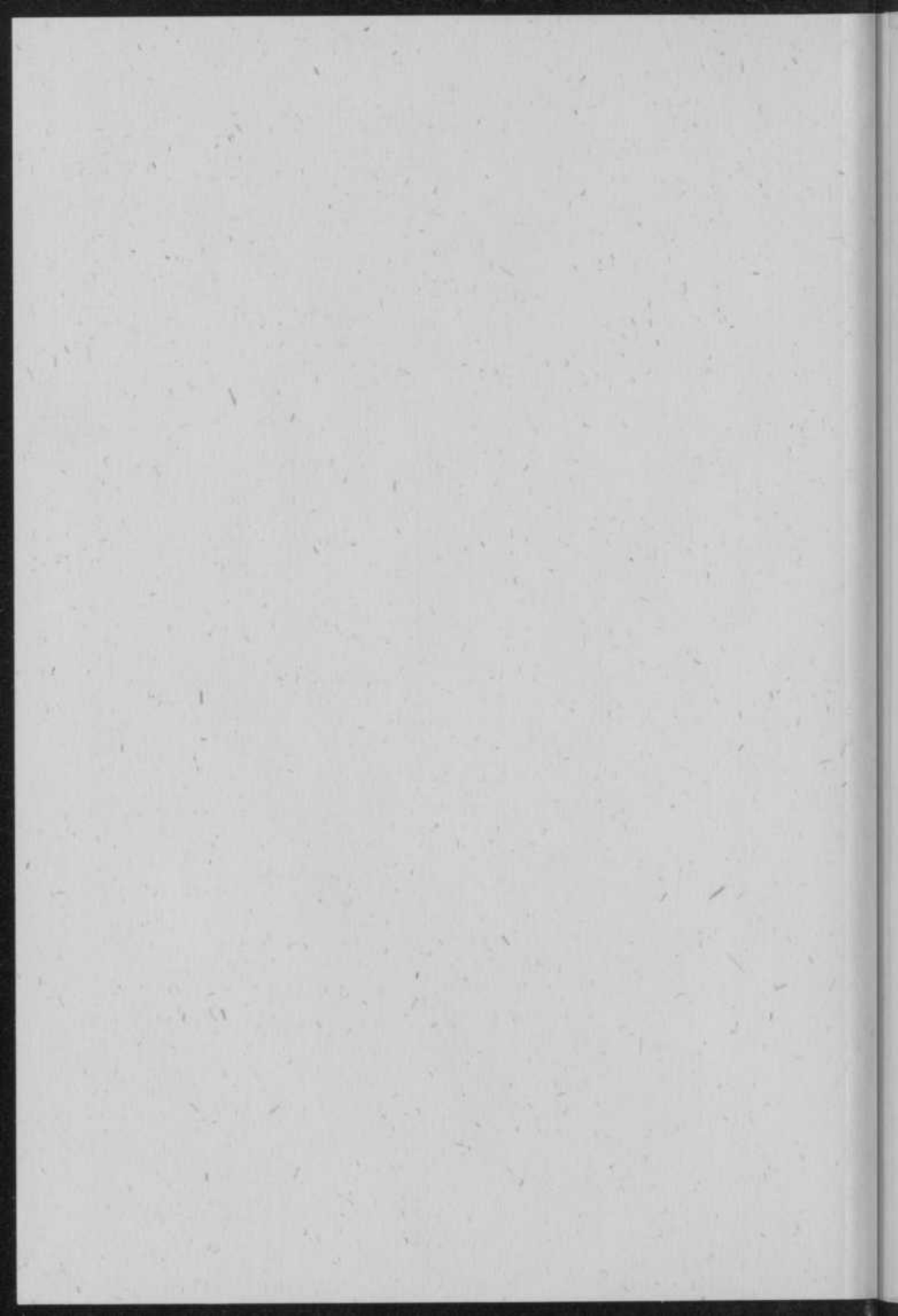
J. A. KRUIJT

Oud Consul-Generaal der Nederlanden te Penang

's-GRAVENHAGE
LOMAN & FUNKE

1896

5.1.16
Tent.

Broek.
Kru.

g3 = 5-4.2

DE ATJEH-OORLOG

KORT OVERZICHT VAN OORSPRONG, VERLOOP EN GEVOLG

DOOR

J. A. KRUIJT

Oud Consul-Generaal der Nederlanden te Penang

's-GRAVENHAGE
LOMAN & FUNKE

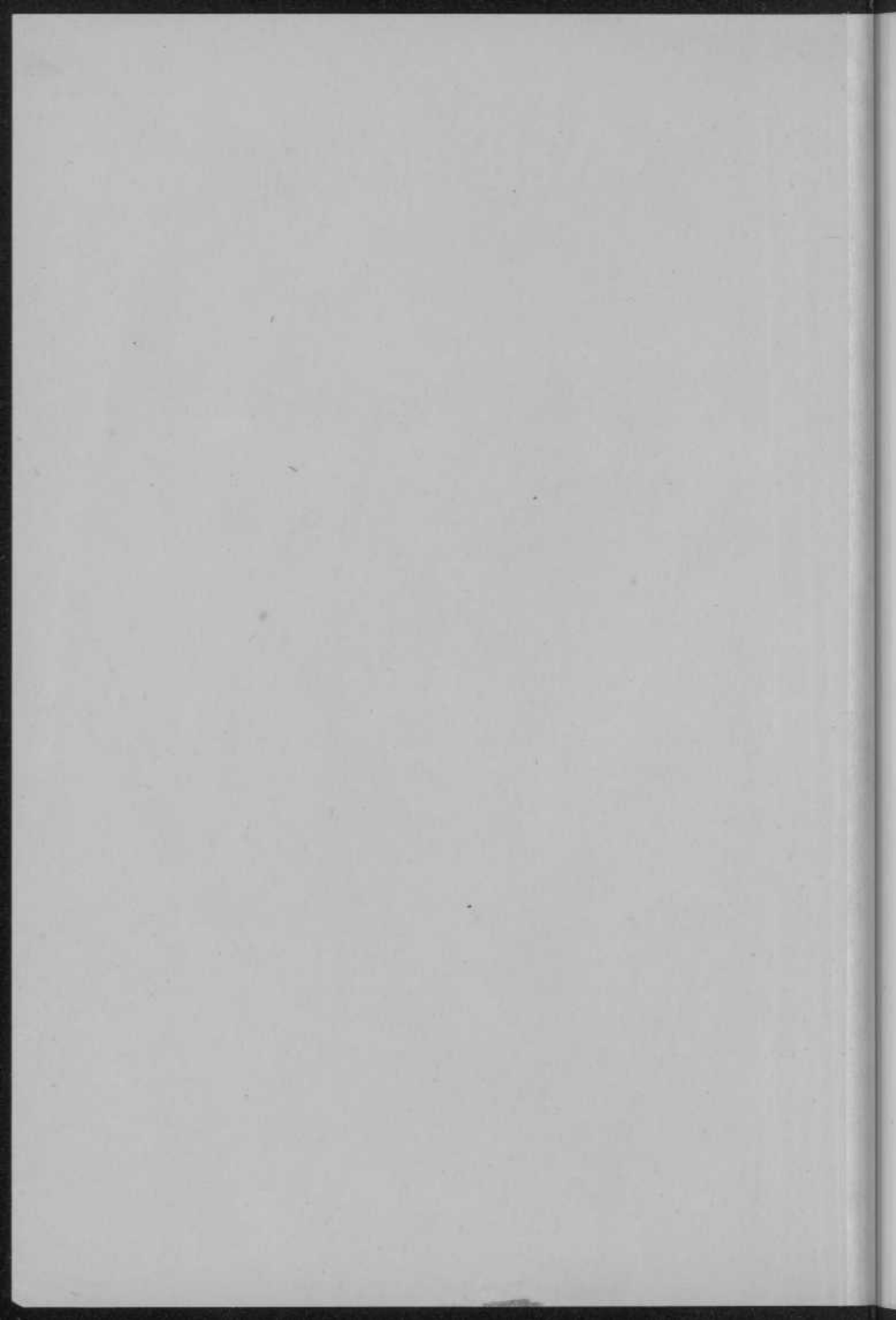
1896

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TROPENBIBLIOTHEEK

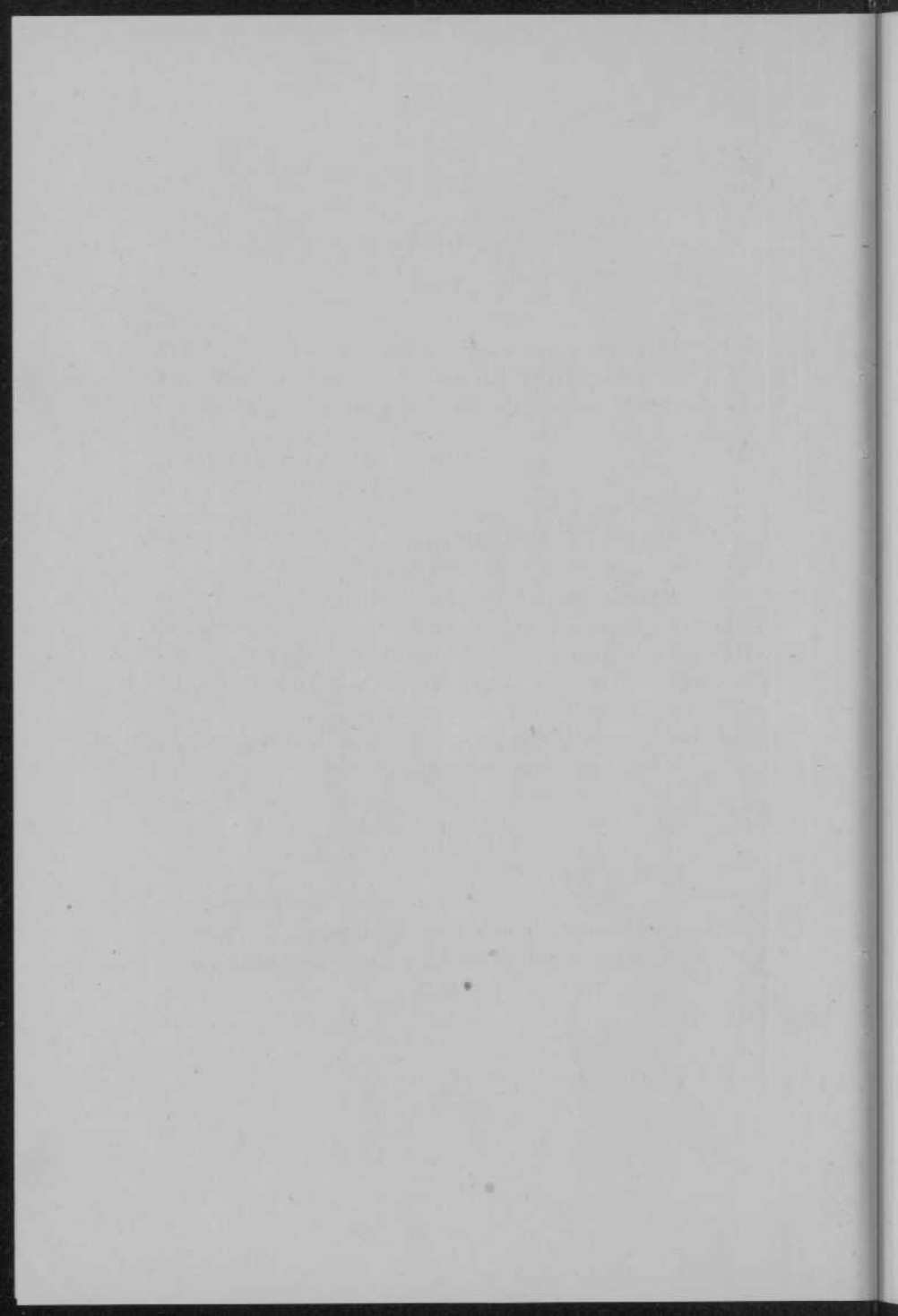
14 0000 0164 9254

13N 176575

INHOUD.

	Bladz.
Inleiding.	5
I. Wat is Atjeh? Hoe kwamen wij er meê in oorlog? . .	6
II. De eerste expeditie en blokkade, van April tot December 1873	9
III. Tweede expeditie, van December 1873 tot April 1874 .	13
IV. Pel's verrichtingen, van April 1874 tot Maart 1876 .	18
V. Periode onder de generaals Wiggers van Kerchem en Diemont, van Maart 1876 tot Juni 1877	22
VI. Het bestuur van generaal van der Heijden, van Juni 1877 tot April 1881	27
VII. Scheepvaartregeling	34
VIII. Achteruitgang onder de Civiele Gouverneurs Pruijs van der Hoeven en Laging Tobias, van April 1881 tot September 1884	40
IX. Blokkade en Concentratie onder den Civiel en Militair Gouverneur Demmeni, van September 1884 tot December 1886.	46
X. Politiek onder generaal Van Teijn. Blokkade en poging tot herstel van het Sultanaat, van December 1886 tot April 1891	53
XI. Kortstondig bestuur onder kolonel Pompe van Meerder- voort, van Mei 1891 tot Januari 1892	58
XII. De politiek en het beleid van generaal Deijkerhoff, van Januari 1892 tot April 1896	63
XIII. Besluit	74

INLEIDING.

Nu, tengevolge der jongste gebeurtenissen, de aandacht weer meer op Atjeh gevestigd is, nu in dagbladen, tijdschriften en brochures de Atjeh-zaak weer druk besproken wordt, achten wij het wenschelijk alles wat met die noodlottige geschiedenis samenhangt, nog eens in herinnering te brengen.

Wel is over Atjeh reeds heel wat geschreven, doch veel daarvan bestaat uit partij-geschriften, waarin de feiten minder juist zijn voorgesteld. En uit de officieele rapporten en mededeelingen, wordt men ook al niet wijzer. Terecht merkte de heer Nederburgh reeds in 1886 daaromtrent op „ons brein wordt meer verbijsterd dan verlicht door den strijd der deskundigen” en sprak de heer Pruijs van der Hoeven, op 13 en 18 Maart 1893, bij de overgave van het bestuur in Atjeh van het „met doel, handelingen en beteekenis van voorvallen in Atjeh, onbekende (Nederlandsche) publiek.”

Om nu aan die onwetendheid van dat publiek tegemoet te komen, willen wij in de volgende bladzijden trachten, een duidelijk overzicht te geven van wat in Atjeh gedaan is en hoe zulks tot den huidige toestand heeft geleid.

DE SCHRIJVER.

Den Haag, Augustus 1896.

Wat is Atjeh, hoe kwamen wij er mee in oorlog?

[Atjeh was vroeger een vrij machtige staat. In de 16^e en 17^e eeuw oefende het gezag uit over ongeveer de helft van Sumatra, het Noordelijk deel, van Padang tot Siak, en over het grootste deel van het Maleische schiereiland (Malakka). Het had verbonden gesloten met en ontving hulp van den Sultan van Turkije en van verschillende vorsten in Hindostan en op Java.

Het bezat een machtige vloot en een talrijk leger. De handel in die streken was geheel in het bezit der Atjehers en kooplieden uit Azië, van Arabië tot Japan, kwamen er ten handel. Zóó maakten de Nederlanders met hen kennis, het eerst in 1599.

Veel hebben wij sedert dien tijd met hen doorgemaakt, nu eens als bondgenooten, meest als vijanden. De mededinging der Engelschen heeft ons daarbij steeds veel kwaad gedaan. Toch verloren de Atjehers langzamerhand het grootste gedeelte van hun macht en invloed en ont namen wij hun op Sumatra vele hunner bezittingen. Van het Maleische schiereiland werden zij geheel verdreven.

Toen in 1824 de nog tusschen Engeland en Nederland hangende geschillen bij tractaat werden geregeld, werd ten opzichte van Atjeh tusschen beide landen overeen-

gekomen, dat Nederland zijne betrekkingen tot Atjeh zóódanig zou regelen, dat door het eerste voor handel en scheepvaart voortdurende veiligheid zou zijn gewaarborgd, zonder dat het laatste hierdoor iets van zijne onafhankelijkheid zou mogen verliezen. Al spoedig plaatste ons deze overeenkomst in eenen moeilijken, ondankbaren, ja, onmogelijken toestand. Herhaaldelijk, toch hadden wij de klachten en eischen van vreemde mogendheden, wier onderdanen door de Atjehers waren beroofd of omgebracht, te onderzoeken, schadeloosstellingen en genoegdoeningen te regelen met een onwillig bestuur, steeds met groote voorzichtigheid en zonder tot anderen drang dan hoogstens bedreigingen te kunnen overgaan. Van den anderen kant waren de grenzen van Atjeh niet behoorlijk aangeduid en ontnamen wij het streken, die de Atjehers beweerden, dat hun toebehoorden.

Na veel gescharrel sloten wij in 1857 een tractaat van vrede en vriendschap met Atjeh, waarbij van beide zijden van alle vroegere aanspraken en vorderingen werd afgezien. Dit scheen den toestand te zullen verbeteren, doch onze vestiging op de Oostkust van Sumatra, waar nu de bloeiende tabaksdistricten zijn, waarop de Atjehers aanspraken deden gelden, wekte opnieuw hun haat tegen ons op. Steunende op het tractaat van 1824, meenden zij nog steeds op de bescherming van Engeland te mogen rekenen en namen tegenover ons eene uitdagende, beleedigende houding aan.

Zoo stonden de zaken nog, toen in 1871 tusschen Engeland en Nederland een nieuw tractaat gesloten werd, waarbij dat van 1824 gewijzigd werd en wij vrijheid van handelen kregen op geheel Sumatra en dus ook in Atjeh.

Onze bedoeling was toen met Atjeh een nieuw tractaat te sluiten en werkelijk kwamen Atjehsche gezanten daartoe

naar Riouw over, doch al spoedig bleek het, dat deze gezanten te Singapore heimelijk pogingen aanwendden, om de hulp van vreemde mogendheden te verkrijgen. En in Maart 1873 kreeg de Nederlandsch Indische regeering de bewijzen in handen, dat er werkelijk eene overeenkomst tusschen Atjeh en één der mogendheden stond gesloten te worden, waarbij het eerste afstand van grondgebied en andere voordeelen, tegen hulp ingeval van oorlog toezegde.

Onze onmiddellijke tusschenkomst, zoo wij onze suprematie op Sumatra wenschten te behouden en ons voor latere verwikkelingen wenschten te vrijwaren, werd hierdoor gebiedend geëischt. Er moest gehandeld worden. Wij moesten van twee kwade wegen nu den besten kiezen, of vreemde tusschenkomst in Atjeh onmogelijk maken of ze ons, met hare gevolgen, laten welgevallen; onze regeering koos den eersten.

Dadelijk werd eene sterke afdeeling land- en zeemacht, met den regeerings-commissaris F. N. Nieuwenhuijzen van Java naar Atjeh gezonden, om voldoening te vragen over de laatste handelingen en waarborgen te eischen voor de toekomst. Zij werden niet verkregen en de oorlog werd verklaard.

Atjeh bestond toen feitelijk uit de kuststrook aan de Noordpunt van Sumatra, loopende op de Oostkust van de Tamiang-rivier tot op de Westkust van het landschap Troemon, met eene oppervlakte ongeveer gelijk aan die van Nederland en eene bevolking van plm. 500.000 zielen. Het binnenland werd bewoond door de onafhankelijke bergvolken, de „Gajoes” en de „Alas”, die met den oorlog niets uit te staan hadden, noch hebben.

Groot-Atjeh, eene vallei aan de Noord-Westelijke punt, ter grootte van ongeveer de helft der provincie Utrecht,

was sedert eeuwen het politieke centrum, het meest bevolkte en rijkste deel van het land. Daar zetelde de Sultan in zijn historischen kraton, omringd door de voornaamste hoofden en waardigheidsbekleeders; dáár hadden steeds de aanrakingen met andere natiën, ook met ons plaats gevonden; derwaarts richtte zich dus ook nu onze expeditie, dáár werd de oorlog verklaard en begon de strijd; daaraan hebben wij sedert dien tijd bijna alle krachten gewijd en al onze millioenen, grootendeels nutteloos, verspild.

De omliggende kusten, Noord-, Oost- en Westkust, werden nederzettingen, later onderhoorigheden van Atjeh genoemd. Wij zullen later zien, dat zij het belangrijkste deel van Atjeh vormen, dat van daaruit de oorlog gevoed en onderhouden is, en hoezeer wij in gebreke zijn gebleven aan dit meest kwetsbare deel voldoende aandacht te wijden, het op eene gemakkelijke en betrekkelijk goedkoop manier te beheerschen.

II.

De eerste expeditie en blokkade.

(Van April tot December 1873).

De op de oorlogsverklaring volgende krijgsbedrijven zijn bekend als de „Eerste expeditie naar Atjeh”. Zij stond onder bevel van den generaal Köhler en was, buiten de Marine, ruim 3000 man sterk. Algemeen was men van oordeel, dat de kraton, zonder grooten tegenstand door ons zou kunnen worden genomen en daarmee de expeditie zou zijn afgelopen. De uitslag was geheel anders.

Den 8ⁿ April 1873 onder hevigen tegenstand geland, trokken onze troepen den 10ⁿ over eene breede lagune het land in, op den kraton af. Er was echter weinig van bekend en niets van te zien. Men had naar alle kanten slechts zwaar begroeid terrein vóór zich, afgewisseld met bebouwde vlakten, meest rijstvelden. Toch bereikte men de groote missigit (moskee), die men wist dat dicht bij den kraton moest liggen. Zij werd na bloedigen strijd genomen, doch weer verlaten en later weer hernomen. Onder hevigen tegenstand werd eenige dagen te vergeefs naar den kraton gezocht, doch wij kwamen niet verder. De vijand drong steeds onstuimiger en in grooteren getale op en bedreigde zelfs den terugweg naar het strand. Den 14ⁿ sneuvelde de generaal.

De houding onzer troepen was boven allen lof verheven, doch het bleek nu, dat zij eenen dapperen, overmachtigen vijand voor zich hadden, die zich met fieren moed, groote doodsverachting en taaie volharding verdedigde. Wij hadden reeds ongeveer 50 dooden en 400 gewonden, en er viel met onze geringe macht aan geen doorzetten te denken. Den 17ⁿ keerde dus de expeditie naar het strand terug. De kraton was niet gezien, veel minder genomen. Voornamelijk op grond van de verklaring der Marine-autoriteiten, dat de kwade mousson op het punt stond in te treden en dan de gemeenschap met de schepen geruimen tijd zou kunnen verbroken zijn, scheepten de troepen zich weer in en verlieten op 26 April onverrichter zake de reede van Groot-Atjeh. *De eerste expeditie was mislukt.*

De Marine bleef blokkeeren. In den aanvang waren daartoe slechts een viertal schepen beschikbaar, doch spoedig werd de vloot belangrijk versterkt, zoodat tegen 21 Juni de blokkade der kust van Atjeh officiëel kon

worden afgekondigd en in uitvoering kon komen. Zij had ten doel den in- en uitvoer te beletten en den vijand zooveel mogelijk afbreuk te doen en nadeel toe te brengen. Regelmatige handel zou echter, volgens eene aan de Straits-regeering gedane belofte, niet worden belemmerd, de visscherij werd toegestaan en later mocht op licentiën van onze Consuls in de Straits (Penang en Singapore) zooveel worden uitgevoerd, tot de uitstaande voorschotten op producten zouden zijn gedekt. Deze uitzonderingen hebben aan het nut der blokkade, in de periode tusschen de eerste en tweede expeditie, veel afbreuk gedaan. Zij gaven aanleiding tot misbruiken en knoeierijen en vooral op de Noord- en Westkust werd verbazend gesmokkeld, zoodat de licentiën, waaraan geen einde kwam, al spoedig moesten worden ingetrokken.

Intusschen werd op den 7ⁿ Mei, dus kort nadat onze vlag van Groot-Atjeh's strand verdwenen was, op de Oostkust in het staatje Edi die vlag weer geheschen. De radja van Edi had reeds vroeger, vóór den oorlog, het verzoek aan ons gedaan, zich onder Nederlandsche souvereiniteit te mogen stellen en nu dat verzoek herhalende, werd het toegestaan. Daarmede was een begin gemaakt met onze vestiging op die kust. Onder de bekwame, onvermoeide leiding van den zeeofficier C. H. Bogaert, die in Juni als stationscommandant voor de Oostkust optrad, breidde onze invloed zich van dáár in korten tijd uit over de geheele Oostkust en een gedeelte der Noordkust, van Tamiang tot Telok Semawé, uit. Meest op vreedzame wijze optredende, slechts zelden tot geweld de toevlucht nemende, maar dan kort en goed, hadden wij er de contróle op den handel spoedig geheel in handen. Edi alléén mocht onder ons toezicht in- en uitvoeren, nam daardoor zeer in bloei en welvaart toe, werd het handels-

centrum van de geheele Oostkust en later de zetel van het bestuur, wat het tot heden toe nog is. Aan sommige staatjes, die bewijzen van goede gezindheid hadden gegeven, werden vergunningen uitgereikt tot beperkten in- en uitvoer, onder onze contrôle, naar en van Edi, doch van alle andere werden de havens of rivieren afdoende gesloten gehouden; tal van vaartuigen met rijke ladingen werden aan de kust of in de rivieren genomen en buit verklaard. Bogaert was *op zijn schip* meester van de kust, hij had aan wal en aan boord voortdurend aanrakingen met de hoofden, hij blokkeerde niet alleen, hij regelde en bestuurde uit eigen initiatief; hij werd overal geëerd en gevreesd en nog leeft zijn naam onder de Atjehers voort.

Op de andere stations, Noord- en Westkust, werd ook wel geblokkeerd, vaartuigen werden aangehouden, nagezien, en nu en dan verbeurd verklaard, represailles genomen voor gepleegde vijandelijkheden, doch aanrakingen met hoofden en bevolking hadden niet plaats, kennis van land en volk werd niet opgedaan, faciliteiten werden toegestaan, doch zonder behoorlijke contrôle; de groote toewijding van Bogaert werd er gemist. Tegen November vertrokken bijna alle oorlogschepen naar Groot-Atjeh om er de aankomst der 2e expeditie onder generaal van Swieten af te wachten. Alléén Bogaert bleef met zijn scheepsmacht op de Oostkust. De blokkade werd opgeheven voor de geheele Oostkust tot Telok Semawé en voor de Westkust van Troemon tot Rigas. Alléén het vijandige Simpang Olim op de Oostkust bleef geblokkeerd.

In September was eene proclamatie aan alle Atjehsche staatjes rondgebracht, waarin van de tweede expeditie naar Groot-Atjeh werd kennis gegeven, met den raad zich van deelname aan den oorlog te onthouden. Zij had niet het minste gevolg.

Terwijl de tweede expeditie te Batavia werd samengesteld, waren dáár tevens alle mogelijke gegevens omtrent Atjeh, die ons van nut zouden kunnen zijn en die bij de eerste expeditie geheel ontbraken, bijeengebracht.

De Atjehers zelf hadden hunnerzijds in dien tijd vergeefsche pogingen aangewend, om hulp van vreemde mogendheden te bekomen. Habib Abdul Rachman El-Zahir, daartoe reeds vóór de eerste expeditie naar Konstantinopel gereisd, kwam onverrichter zake te Penang terug. Dáár vormde zich de zoogenaamde Atjehsche „raad van achten”, die de belangen van Atjeh naar buiten behartigde.

Vredesvoorstellen, ons van daaruit gedaan, zijn van de hand gewezen.]

III.

Tweede expeditie.

(Van December 1873 tot April 1874).

Door het uitbreken der cholera op Java werd het vertrek dezer expeditie, uitstekend voorbereid en uitgerust, korten tijd vertraagd. Zij was echter tegen einde November 1873 op de reede van Groot-Atjeh vereenigd. Ook op de schepen woedde de cholera onder de troepen, terwijl hevige regens bovendien oorzaak waren, dat eerst op 9 December werd geland. De legermacht, sterk ongeveer 9000 strijders, was in 3 brigades verdeeld, waarvan ééne te Padang in reserve gebleven, eerst tegen het einde van Januari 1874 in Atjeh op het tooneel verscheen. Eene sterke scheepsmacht ondersteunde de operatiën.

Wij behoeven ons niet te verdiepen in de details van het verloop der krijgsbedrijven. Genoeg zij het te ver-

melden dat het hoofddoel, de verovering van den kraton, bereikt werd. Onder hevige gevechten voorwaarts rukkende, werd op 7 Januari 1874 de groote Missigit genomen en kwam op 24 Januari de kraton in ons bezit.

Dit feit maakte overal diepen indruk. Enkele hoofden toonden toenadering. De sultan stierf den 26^{en} Januari aan cholera. De vraag was thans wat verder te doen. Hare beantwoording heeft den toestand in Atjeh tot op den huidigen dag beheerscht.

Was aanvankelijk toch vastgehouden aan het denkbeeld, om *zoo mogelijk* met den sultan van Atjeh een tractaat te sluiten en daarom de integriteit van het land onaangetast gelaten, thans stelde de generaal van Swieten voor, dat wij in de plaats des sultans zouden treden en vaardigde in dien geest eene proclamatie aan de hoofden uit. Die, welke zich onderwierpen en ons oppergezag erkennen, zouden door ons worden gehandhaafd, waar zulks niet het geval was, zouden wij trachten direct te besturen. Om hieraan uitvoering te geven en aan de Atjehers te toonen, dat wij in het land zouden blijven, zouden wij in Groot-Atjeh eene sterke stelling, als vaste vestiging innemen en van daaruit verder naar de onderwerping streven. Daartoe werd de kraton bestemd, met enkele vaste punten aan de Atjeh-rivier, die ons het ongestoord bezit van dezen waterweg moesten verzekeren, en eenige andere punten om den kraton heen. Aan het gereedmaken der stelling voor eene vaste bezetting werden nu dadelijk alle krachten gewijd.

De proclamatie werd door de Marine op de kusten rondgebracht; de hoofden moesten worden overreed of gedwongen eene onderwerpingsacte te teekenen, waarbij zij o. a. verklaarden ons oppergezag te erkennen, de Nederlandsche vlag te zullen voeren, geen politieke aanrakingen met andere

mogendheden te zullen hebben, enz. Aan hen, die zich aldus onderwierpen, zou zelfbestuur gelaten en vergund worden op passen in en uit te voeren; aan sommigen, die zich wel wilden onderwerpen, doch om bizondere redenen er nog niet openlijk voor durfden uitkomen, of wáár wij het wenschelijk achtten de vlag alsnog niet uit te reiken, zouden sommige handelsfaciliteiten worden toegestaan; de staatjes eindelijk, welker hoofden van geen onderwerping wilden weten, zouden geblokkeerd worden.

Het resultaat van dezen proclamatietocht was, dat enkele hoofden zich onderwierpen en de souvereiniteits-acte teekenden. Velen hiervan hadden zich reeds vroeger op het voorbeeld van Edi willen onderwerpen en onze vlag gevraagd, doch zulks was destijds steeds uitgesteld. Anderen van de Westkust onderwierpen zich te Kota Radja. Later werden aan deze hoofden de erkenningsacten uitgereikt, de vlag in hun staatjes geheschen en de blok-kade opgeheven.

Op de Oostkust bracht zulks weinig verandering in den toestand, dank zij de daar ingevoerde contróle op den handel, feitelijk reeds eene scheepvaartregeling, die goed werkte. Overal werd daar de vlag in tegenwoordigheid van den stationscommandant plechtig geheschen en de voortdurende aanrakingen met hoofden en bevolking aan land en aan boord gaven daarbij een zekeren waarborg voor de toekomst. Daar werd de toestand door ons beheerscht. Er werd bestuurd. Geheel anders was zulks op de Noord- en Westkust, waar toch de meerdere nabijheid van Groot-Atjeh, de wetenschap, dat de kusten aan den oorlog in Groot-Atjeh deelnamen, ons tot meerdere omzichtigheid had moeten manen. Hier werden de vlag en de acte van erkenning veelal eenvoudig door een boodschapper aan land gezonden, zonder meer en de handel zonder contróle

vrij gelaten, zoodat de deuren er wijd werden opengezet om den vijand van alles te voorzien en het verzet te stijven. Bovendien kreeg de radja van Gieging hiervoor nog een *douceurtje* van f 25.000 cadeau. De goede resultaten op de Oostkust verkregen, hadden hier een vingerwijzing moeten zijn, hoe te handelen. Kort en goed, de wijze, waarop op Noord- en Westkust onze vlag werd verleend en de havens werden opengesteld, was een groote fout. Die geheele onderwerping was een wassen neus, een middel om vrij te kunnen in- en uitvoeren en had naar alle waarschijnlijkheid zelfs plaats in overleg met den vijand. Van de Atjehers was dit zeer goed gezien, van ons minder.

De Marine betrok toen weer alle stations om te blokkeeren, waar zulks noodig was. Controleurs moesten op de Noord- en Westkust van boord uit de politieke leiding in handen nemen. Spoedig ontstonden er *vriendjes*, die voordeeltjes bedongen en kregen, en de taak der Marine daardoor tot eene vermoeiende en ondankbare en het nut der blokkade illusoir maakten.

Toen de vijand in Groot-Atjeh bespeurde, dat wij plan hadden om er te blijven, trad deze van alle zijden weer meer actief op, omringde den kraton, voortaan Kota Radja geheeten, met versterkingen, beschoot deze en omliggende werken en trachtte ons zelfs in te sluiten. Van toenadering van eenige beteekenis was geen sprake. Integendeel moesten er na de bezetting van den kraton verschillende gevechten worden geleverd, waaruit bleek, dat de vijand onze vestiging van alle zijden in grooten getale omringde en aan dapperheid en volharding niets verloren had. Nog den 16^{en} April had een talrijke kolonne, na een bloedig gevecht, het hoofd gestooten voor eene vijandelijke versterking, iets ten Zuiden van den kraton,

welk échec ongewroken bleef. Toch achtte de generaal van Swieten zijne taak volbracht; de kraton was genomen, onze stelling in Groot-Atjeh was bevestigd, en op de kuststaten was met de *vlaghijscherij* een begin gemaakt. Hij keerde dus op den 26ⁿ April 1874 met de hoofdmacht naar Java terug, kolonel Pel met 3000 man achterlatende om verder zijn programma „beveiliging onzer stelling en „de gemeenschap naar zee in Groot-Atjeh, gepaard met „streven naar onderwerping” uit te voeren. *De tweede expeditie was geëindigd.*

In eene, de instructie van kolonel Pel vergezellende, Nota schreef de Generaal van Swieten veel over de in Atjeh verder te volgen gedragslijn, doch in bewoordingen, die voor verschillende uitleggingen vatbaar waren, waarbij geen rekening werd gehouden met den toestand, zooals die feitelijk was n.l. dat onze stelling en de gemeenschap naar zee zeer onveilig waren, tegenover eenen talrijken, actieven en gedetermineerden vijand, en dat de bewijzen van toenadering, hoe breed ook uitgemeten, weinig te beduiden hadden, terwijl er over de onderhoorigheden niets anders gezegd wordt dan voort te gaan met pogingen om de staatjes tot erkenning onzer souvereiniteit te brengen.

Dat ophemelen van kleine of onbeteekenende gebeurtenissen in ons voordeel, dat blindblijven voor verschijnselen in ons nadeel, waaruit eene onzuivere, onware voorstelling van den werkelijken toestand geboren werd, heeft steeds in meest alle rapporten en verslagen voorgezeten. De regeering werd door deze optimistische voorstellingen niet voldoende voorgelicht, de natie bleef onkundig van den waren staat van zaken in Atjeh. Toegerust met de wetenschap, die onze autoriteiten konden bezitten na de tweede expeditie, had óf onze stelling in Groot-Atjeh kleiner moeten zijn gemaakt, óf hadden er meer

troepen moeten achterblijven en hadden wij ons op de kusten, wier invloed op den gang van zaken in Groot-Atjeh nu toch voldoende gebleken was, niet door eene bloote schijnvertooning van onderwerping, van vlaghij-scherij of vriendschapsbetuigingen moeten laten bedotten.

IV.

Pel's verrichtingen.

(Van April 1874 tot Maart 1876).

Onmiddellijk na het vertrek van den generaal van Swieten bleek, dat de door dezen bepaalde stelling geheel onvoldoende was om aan de bezetting, bij werkzame verdediging, veiligheid en ongestoorde gemeenschap naar zee te verzekeren. Daarbij kwam nog, dat een voornaam hoofd T. Nek van Marassa, wiens gebied benoorden den kraton, aan den linkeroever der Atjeh-river lag en die zich reeds in Januari aan den generaal van Swieten had onderworpen, tegen zijne vijandige landgenooten moest beschermd worden. De omtrek van Kota Radja, de posten langs de rivier en het gebied van T. Nek werden reeds sedert den 27ⁿ April aangevallen, de vijand werd steeds stoutmoediger en toonde een rusteloze werkzaamheid en waakzaamheid. De kuststaten namen hieraan een zeer krachtdadig deel.

De Atjeh-rivier bleek een dikwijls onbruikbare gemeenschapsweg naar zee en bovendien werd zij, door den zich aan den rechteroever nestelenden vijand, hoogst onveilig. Daarom moest van Kota Radja af een nieuwe linie van versterkingen worden aangelegd, waardoor onze vrienden beschermd werden en over Oleh-leh betere gemeenschap

met de reede werd verkregen. Spoedig is daar een hoofd gebouwd en werd Oleh-leh, wat het nog is, de haven van Groot-Atjeh. Zij is in het najaar van 1876, door een spoorweg met Kota Radja verbonden. Aan den rechter oever der Atjeh-rivier moest eveneens eene reeks van versterkingen gevormd worden om de gemeenschap langs dezen weg te beveiligen. Een en ander vorderde spoedig vermeerdering der troepenmacht en in December 1874 bedroeg deze reeds het dubbele van die door van Swieten achtergelaten. Overal om onze stelling heen was het terrein als bezaaid met versterkingen van den vijand.

Later is aan deze stelling steeds weer meerdere uitbreiding gegeven, ten koste van groote offers, zoodat, toen Pel in Juni 1875 met verlof naar Java ging, om verdere plannen met de regeering te bespreken, er om Kota Radja heen, een onafgebroken rij van 38 versterkingen lagen, die Oleh-leh en de Atjeh-rivier insloten, en alléén eene vaste bezetting van ongeveer 3000 man vorderden. Daarmede achtte Pel de hem door van Swieten opgedragen taak in Groot-Atjeh volbracht, doch naar veler inzien was zij verre overschreden, en leidde reeds deze uitbreiding tot een nutteloos versnipperen van macht. De vijand bleef ons steeds even hardnekkig bestoken met een tact, energie en werkzaamheid zonder voorbeeld in de Indische geschiedenis; van toenadering van eenige beteekenis, geen sprake.

Toch was dit Pel niet genoeg. Hij wilde verdere uitbreiding, en eene lijn bezetten van Kroeng Raba aan de Westkust tot Kroeng Rajja aan de Noordkust, ten einde, zooals hij het uitdrukte „*Groot-Atjeh aldus geheel af te sluiten van de zee en het Atjehsche volk zijne beteekenis naar buiten te doen verliezen.*” De blokkade zou dan kunnen vervallen, meende hij.

Hiervoor ging hij te Batavia ijveren. Hij zag zijn plan door de Indische regeering goedgekeurd. Zijn tijdelijke vervanger, de kolonel Wiggers v. Kerchem, had de stelling, in den tusschentijd tot November 1875 verbeterd, nog weer met een post uitgebreid, daar buiten den vijand afbreuk gedaan en diens aanvallen, die steeds brutaler werden, afgeweerd.

Van November 1875 tot Maart 1876 had nu de bovengenoemde verdere uitbreiding onder hevige gevechten plaats. Pel stierf onder de krijgsbedrijven en zijn plan werd nog slechts ten deele volvoerd. Toch vorderde de bezetting van het aldus veroverde terrein al onze krachten, en had een nog grooter versnippering van macht ten gevolge, zonder eenig noemenswaardig voordeel.

De vijand stond overal nog even trotsch en onversaagd tegenover ons, overviel met succes onze transporten, bekreop de versterkingen, dikwijls met voor ons treurige gevolgen, zoodat wij meermalen dooden, ja, gewonden en wapenen in zijne handen moesten laten. Wij hadden bovendien veel zieken. Verdere offensieve operatiën waren onmogelijk.

Op de kusten was men voortgegaan met de vlaghijsscherij, niettegenstaande de autoriteiten nu toch ook inzagen, dat dit op de Noord- en Westkust uitsluitend geschiedde om van de blokkade te worden verlost en vrij te kunnen in- en uitvoeren. Telok Semawé op de Noordkust heesch in Juli 1874 ook de vlag met een cadeau in geld, doch daarna heeft de bevelhebber te Atjeh dit laatste verboden. Tal van staatjes, waarvan het bekend was, dat de bevolking en zelfs de vorsten tegen ons in Groot-Atjeh streden, volgden dat voorbeeld, tot de bevelhebber ook hieromtrent bepaalde, dat in 't vervolg eerst persoonlijke aanraking moest zijn verkregen en de vorstjes

moesten worden beëdigd; doch thans was het te laat. Zelfs Pedir, dat op het einde van 1873 door de Marine getuchtigd was, onderwierp zich aan deze nieuwe voorwaarden onder beding, dat wij er eene versterking konden oprichten, en werd alzoo de aangewezen voorraadschuur voor Groot-Atjeh.

Bijna overal kon dus worden ingevoerd, er bestond gelegenheid te over tot smokkelen van opium en oorlogscontrabande, de visscherij was toegestaan, en de Marine kon onmogelijk dit alles, al ware zij dubbel zoo sterk geweest, controleeren. Hare taak bleef daardoor zeer moeielijk en ondankbaar.

De vijand werd natuurlijk van alles ruimschoots voorzien.

Op de Oostkust bleef alles goed marcheeren; Simpang Olim, de éénige kuststaat van belang dáár, die zich nog niet had onderworpen, werd door de Marine, waarbij Atjehsche bondgenooten ons vrijwillig hielpen, zoodanig van alle kanten ingesloten en in onderdeelen verkend, en er werd zooveel buitgemaakt, dat de bevolking den bestraftingsmaatregel geducht voelde. En toen in Juni 1875 een civiel ambtenaar het bestuur van de Oostkust van Bogaert overnam, werden vooraf alle staten, soms tot ver in het binnenland — o. a. de petroleumbronnen in Perlak — ongestoord en ongewapend bezocht. Hij vestigde zich aan land, waar o. a. Europeanen zich op de tabakscultuur begonnen toe te leggen.

In Groot-Atjeh was men ondertusschen tevens begonnen met het uitvoeren van allerlei werken, het aanleggen van wegen, spoorweg- en haveninrichtingen, waterkeringen en dijken, het boren van artesische putten, het bouwen van kampementen, kazernen, woningen, hospitalen, magazijnen, sociëteiten, kantines enz. Op het eiland Poeloe Bras werd de „Willemstoren” — in 1875 in gebruik

genomen — alsmede steenkolen- en vivres-magazijnen ingericht.

Op voorstellen tot bemiddeling, van verschillende zijden ingekomen, ging de regeering niet in.

Het resultaat van Pel's bestuur was dus: voortdurende uitbreiding onzer stelling in Groot-Atjeh, waarvan behalve groote uitgaven, machtsverbrokkeling en uitputting het gevolg waren, gepaard aan eene roekelooze openstelling der kusten, die het doel dezer uitbreiding, den toevoer naar den vijand af te sluiten, reeds daardoor alléén, alle reden van bestaan ontnam.

Als met blindheid geslagen zijn wij nog jaren lang op dien weg blijven voortgaan.

V.

Periode onder de generaals Wiggers van Kerchem en Diemont.

(van Maart 1876 tot Juni 1877).

De generaal Wiggers van Kerchem volgde Pel in Atjeh op.

Met eenen uitgeputten, door ziekten gedecimeerden troep, moest hij zich aanvankelijk tot het bezetten en verder in orde brengen der uitgebreide stelling bepalen. Reeds hierbij kwamen de stoute, veelvuldige overvallen onzer patrouilles en transporten door den vijand, zijn beruchte klewanganvallen, ons op groote verliezen te staan.

Zij voerden alweder tot uitbreiding der postenlinie naar Oost en West, zonder dat evenwel Pel's plan nog geheel voltoerd was.

In Augustus 1876 kwam Habib Abdul Rachman El Zahir in Groot-Atjeh terug. Toen zijn voorstellen tot

tusschenkomst waren afgewezen, was hij op de Oostkust geland, had langs de kust trekkende, overal geld opgehaald en manschappen geworven voor den heiligen oorlog tegen ons en nam nu weer een ijverig aandeel in de verdere leiding van den tegenstand.

Inmiddels was de regeering te Batavia nu de meening toegedaan, dat tegen de nog weerspannige kuststaten krachtiger moest worden opgetreden en aangezien de generaal Wiggers van Kerchem hierover anders dacht, werd hij in November 1876 vervangen door den generaal Diemont. Aan dezen was dus de verdere afwerking van Pel's plan in Groot-Atjeh en offensieve operatiën op de kusten opgedragen.

De troepenmacht was op het einde van 1876 reeds tot over de 8000 gestegen; hij kon het dus in Januari 1877 ter hand nemen en ten einde brengen. Dit had natuurlijk andermaal oprichting van nieuwe posten ten gevolge, zoodat er nu bij de 50 bestonden. *Pel's plan, door de Indische regeering goedgekeurd, was nu uitgevoerd.*

Ten opzichte der kuststaatjes valt het volgende te vermelden. In Juni 1876 werd in Pedir een post opgericht en ontving de radja, als schadeloosstelling voor de hem in 1873 toegediende tuchting, f 50,000.

Reeds sedert Februari 1876 woei er onze vlag en genoot dus Pedir de inkomsten van den in- en uitvoer, vroeger alleen door Giegieng getrokken; Pedir lag nog gemakkelijker om Groot-Atjeh te voorzien en de Pedireezen streken daar steeds tegen ons. Nu kregen wij den radja van Giegieng natuurlijk direct tegen ons, niet alleen omdat hem de voordeelen onzer vlag grootendeels ontgingen, doch ook omdat tusschen de federatiën Pedir en Giegieng, statenbonden, waarvan beide de voornaamste

deelen vormden, sedert jaren vijandschap bestond. De Radja van Giegieng sloot zich in Groot-Atjeh bij den vijand aan, wij zeiden hem in Augustus 1876 onze vriendschap op en sloten zijne haven.

Onze vestiging te Pedir bleek spoedig ongeschikt voor het doel en toen een paar kleinere Giegiengsche hoofden aan de kust, buiten den radja om (?), weer betrekkingen aanknoopten, werd het etablissement te Pedir geleidelijk naar een ander punt, Segli, zoogenaamd Sultan's gebied, dus nu het onze, verlegd. Het staat daar nog en is in Maart 1877 gereed gekomen. Nu konden dus de Giegiengers weer daarlangs eenigen handel drijven.

Op de Oostkust werd in November 1876 Simpang-Olim, met weinig verlies en met medewerking van Atjehsche hulpbenden, getuchtigd en genomen, de radja afgezet, een ander in diens plaats aangesteld en drie posten gevestigd. Nieuwe artikelen in de onderwerpingsacte bepaalden o. a. dat het sultan's aandeel in de inkomsten voortaan ons zou behooren. Dit is later ook op de andere staatjes toegepast. Met de onderwerping van Simpang-Olim, den machtigsten staat der Oostkust en van zuiveren Groot-Atjehschen oorsprong, was op Langsar na, dat later gemakkelijk tot rede gebracht is, deze kust nu geheel onder ons bestuur. De indruk dezer kleine expeditie was oorzaak, dat er nu ook met andere staatjes op de Noordkust o. a. met Telok Semawé, meer aanraking werd verkregen. Later zijn de posten in Simpang-Olim weer ingetrokken en is daar en elders, dank zij ons gemis aan afdoende contróle, een onzuivere toestand ingetreden en blijven bestaan. Toch had er in 1877 nog eene expeditie naar dit staatje plaats, die met volkomen succes bekroond is. Na afloop marcheerden onze troepen ongestoord over land naar Edi terug.

Op de Westkust werden toen eveneens nog een paar staatjes met hetzelfde goede resultaat bestraft en ook daar het bewijs geleverd met hoeveel minder moeite en kosten wij, van de kust uit, meester van het land konden zijn. Te Melaboeh op de Westkust is ook, hoezeer niet zonder strijd, een post gevestigd. Hij is er nog, doch rustig is het er nooit geworden.

Maar hoe dan ook, in April 1877 woei op alle kusten, in bijna alle staatjes onze vlag. Dat dit bij bijna alle slechts boerenbedrog, wat de Engelschen noemen „double faced policy” was, is voor geen tegenspraak vatbaar. De in- en uitvoer, welke er het gevolg van was, baatte slechts den vijand en schaadde ons doel, de onderwerping van geheel Atjeh, in hooge mate.

Toch achtte de regeering, na de voltooiing van Pel's plan en de papieren onderwerping der kusten, den toestand thans zóó gunstig, dat zij meende, dat de tijd voor offensief optreden voorbij en die voor verzoenend afwachten gekomen was. Met het oog hierop bezocht de Gouverneur-Generaal van Lansberge in Maart 1877 Groot-Atjeh. De indruk, dien hij van alles kreeg, was uitmuntend. Kota Radja en Olehleh met omgeving droegen de ken-teekenen van welvarende nederzettingen. De vijand hield zich stil en was van de zee afgesloten. Voornamen hoofden, waaronder een lid der Sultan's familie, zochten aanraking met het bestuur. De kust was ons. Het volk was den oorlog moede. Al deze feiten (?) schenen te bewijzen dat „Pel's plan” begon te werken, tot volkomen onderwerping begon te leiden. Zijne Excellentie werd daardoor in zijne optimistische opvatting, dat de oorlog zoo goed als voorbij was, alleraangenaamst versterkt.

Er waren echter voor den onbevooroordeelden onderzoeker bewijzen genoeg voor het tegendeel waar te nemen.

De welvaart binnen onze stelling was louter het gevolg onzer militaire occupatie en is het nog; om te weten hoe stil de vijand zich hield, behoefde men niet eens den neus buiten de linie te steken en alleen maar eenē patrouille binnen de zuiderlinie mede te maken. Hij was zelf van de zee afgesloten, doch kreeg alles volop van de kusten. Het lid der Sultansfamilie, dat aanraking zocht en gekregen heeft, Pangeran Hoessin, had daarvoor zijn goede redenen, handelde buiten volmacht, bedacht op persoonlijk voordeel, leeft tot op den huidigen dag op onze kosten en deed daarvoor niets. In hoeverre de kust ons was en het volk den oorlog moede, sprak uit de vijandige stemming, die zich overal openbaarde, uit den bijna onbelemmerden toevoer van al het benoodigde en uit de wijze, waarop de bevolking bleef deelnemen aan den oorlog in Groot-Atjeh. Een en ander zou trouwens maar al te spoedig blijken. Troepen konden er dan ook niet worden gemist en er waren er nu 9000. Van eene andermaal voorgestelde verbetering onzer strategische fortenlinie moest worden afgezien, omdat het te verkrijgen resultaat niet evenredig werd geacht aan de vermoedelijke offers. Bovendien moesten nog een paar staatjes op de kusten worden getuchtigd o. a. Samalanga op de Noordkust.

Er werden nu met veel geur eenige hoofden van binnen de linie en van de kuststaten te Kota Radja aan Z.E. voorgesteld, acten, vlaggen en geschenken uitgereikt, er werd een toespraak gehouden en beloofd, dat de groote Moskee op onze kosten zou worden herbouwd. Het bestuur binnen de stelling werd ook geregeld en Z.E. keerde zeer voldaan naar Buitenzorg terug.

Na zijn vertrek hadden de reeds hooger genoemde tochten op de Oost- en Westkust plaats. Gedurende die

naar Simpang-Olim ging Generaal Diemont met verlof naar Java. Kolonel van der Heijden nam tijdelijk zijne functie waar en werd in Januari 1878 definitief benoemd tot Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden.

Wij kunnen hiermede ook deze periode sluiten. Wij hadden nu in Groot-Atjeh met groote offers eene stelling ingenomen, die op den duur onze krachten verre te boven ging. En nutteloos; want lustig werd op de kusten, onder onze vlag, zonder eenige noemenswaardige contrôle of voordeel onzerzijds, door de Atjehers in- en uitgevoerd en daardoor de vijand in staat gesteld zijne verdediging onverflauwd voort te zetten.

VI.

Het bestuur van Generaal van der Heijden.

(Van Juni 1877 tot April 1881).

De politiek van verzoening in Groot-Atjeh en van krachtig optreden tegen de nog vijandige kuststaten bleef nu dus aan het woord.

Samalanga op de Noordkust kwam het eerst aan de beurt en werd in Augustus 1877 na hevigen strijd — waarbij van der Heijden één oog verloor — onderworpen. Wij vestigden er een post. Onze vrienden van de nabij gelegen *vlaghijschende* staatjes Aijer Laboe en Endjong, die bovendien tot de federatie Pedir behoorden, hielpen den vijand. Merdoe onderwierp zich op voorbeeld van Samalanga. Beide kwamen voor den handel open. De stemming in Telok Semawé werd beter, op andere plaatsen slechter. Pedir bleef goedgezind, zeggen de rapporten, niettegenstaande de hoofden der oorlogspartij er zich

ongestoord ophiielden. In April en Mei 1878 werd dan ook onze post dáár te Segli door duizenden vijanden ingesloten en aangevallen. Eene expeditie derwaarts behaalde weinig succes en slaagde er niet in den vijand te verdrijven. Voor de variatie onderwierp de radja van Giegieng zich nu weer eens onder allerlei fraaie beloften, werd in genade aangenomen en zijn rivier voor handel opengesteld.

Op de Westkust moest nu ook dikwijls worden opgetreden en was de geest der bevolking over 't algemeen vijandig.

Toen in April 1878 de posten in Simpang-Olim werden ingetrokken, het garnizoen te Edi verminderd en de benting van het strand meer landwaarts verplaatst was, brak ook op de Oostkust na jaren lange kalmte een tijdperk van onrust aan. Aangestoot door Panglima Polim, *één der voornamen hoofden, die gezegd werd aanraking met ons te hebben gezocht*, kwamen vijanden van de Noordkust Edi bestoken. Zij werden in Mei 1878 verdreven en aangezien de meesten afkomstig waren uit Gedong, een staatje in Pasei, had daarheen nu in Juni 1878 eene expeditie plaats. Na hevigen tegenstand brachten wij den vijand groote verliezen toe, zoodat de radja afstand deed ten behoeve van zijn zoon, die zich onderwierp.

Nu zou het op Passangan, dat ons zeer vijandig bleef, niettegenstaande het de vlag had, losgaan, doch de onrustbarende berichten uit Groot-Atjeh dwongen ons hiervan af te zien en de troepen daarheen te doen terugkeeren.

Wat was er gebeurd? In Groot-Atjeh was onze stelling blootgesteld gebleven aan 's vijands aanvallen. Hij zond zijne, op strijd en avontuur beluste krijgers, in

kleine troepjes binnen de linie, *op ons terrein*, om onze patrouilles en transporten te harceleeren en waar mogelijk te rooven, plunderen, moorden en branden. Dubbelzinnige aanvragen tot toenadering van enkele hoofden gingen vergezeld van de buitensporigste eischen. Er bestond niet de minste reden om aan eenen voor ons gunstigen keer van zaken te gelooven.

Toch bleef de Indische regeering den toestand gunstig noemen en meende zij tot inkrimping der posten en troepenmacht te kunnen overgaan. Tengevolge eener reorganisatie bleef er op 1 Maart 1878 nog geen 8000 man in Atjeh.

Reeds in 1877 begon de vijand meer actief op te treden. Steeds overmoediger, werden in Januari 1878 sommige posten door hem met bittings omringd, in loopgraven genaderd en voortdurend beschoten. Met groote stoutmoedigheid deed hij ons overal binnen de linie afbreuk, tot vlak bij Kota Radja en Oleh-leh. In Juni 1878 viel Habib Abdul Rachman met groote macht *openlijk* binnen onze stelling, nam bezit van de bergpassen en belegerde Kroeng Raba. De gezeten bevolking vluchtte. Daarom moest van der Heijden overhaast met zijne troepen van de kust terugkeeren. De onveiligheid binnen de linie nam steeds toe. Vrouwen en kinderen, ja sommige onzer kampementen, moesten binnen de muren van den kraton worden gebracht. Was de Gouverneur-Generaal van Lansberge toen maar weer komen kijken. *Wáár was nu de waarde onzer enorme stelling, die alle krachten verslond? Wáár de afsluiting, waardoor het Atjehsche volk zijne beteekenis naar buiten zou verliezen? Wáár de toenadering? Wáár de bevolking, die den oorlog moede was?*

Nu moest de Indische regeering wel erkennen, dat

van eene *verzoenende*, *zuiver defensieve houding* geen sprake meer kon zijn. Zij droeg aan van der Heijden op om Habib Abdul Rachman te verdrijven of onschadelijk te maken en zond hem de noodige versterking, zoodat er half Augustus 1878 reeds weer over de 10.000 man troepen in Atjeh waren. Den vijand stroomden hulpbenden van de kusten toe, *onze kusten*, waar *onze vlag* woei.

Allereerst werd hij van Kroeng Raba en uit de passen verdreven en daarna uit de stelling. Vervolgens werd besloten tot eenen veldtocht in de 22 en 26 Moekims.

Groot-Atjeh bestaat namelijk uit drie of liever vier afdeelingen: het eigenlijke Sultan's gebied en de drie Sagi's der 25, 26 en 22 Moekims. De beide eerste aan zee, de laatste binnen 's lands. Wij hadden daarvan in hoofdzaak de 25 Moekims en het Sultansgebied bezet. Geheel Groot-Atjeh zou ten onder gebracht worden. In de laatste helft van Juli 1878 werden nu een aantal belangrijke punten buiten de stelling veroverd en bezet, doch verdere operatiën uitgesteld tot het regenseizoen voorbij, alles behoorlijk voorbereid en de noodige gegevens verzameld zouden zijn. Den vijand, die overal geduchten tegenstand bleef bieden, werd in den tusschentijd zoo veel mogelijk nadeel toegebracht.

Habib Abdul Rachman kreeg er spoedig genoeg van, opende onderhandelingen en onderwierp zich in October 1878. Hij werd met een oorlogschip naar Djeddah gebracht, kreeg f 30.000 's jaars inkomen en leeft daár nog in het genot dezer ruime jaarwedde. Vele Atjehers keerden binnen onze stelling terug. Vele hoofden boden ook hunne onderwerping aan, of openden onderhandelingen, doch alles om tijd te winnen of ons om den tuin te leiden.

Eerst in Maart 1879 kon met de verovering der 22 Moekims worden aangevangen. Zij was half Juni afgeloopen. De vijand vocht, overal terugtrekkende, met grooten moed, doch werd steeds verslagen en verdreven. Nadat zijn kampongs en bezittingen verwoest waren, vluchtte hij naar de bergen. Langs de Atjehrivier werd eene linie van posten bezet. 1 Juli begon de veldtocht naar de 26 Moekims, die met volkomen succes in 4 dagen was afgeloopen. Daarna had nog een tocht naar Selimoen, ver in het binnenland, plaats. Ver afgelegen hoofden onderwierpen zich. *Geheel Groot-Atjeh was ons*. De schrik was er in. De onverzoenlijke, voornaamste hoofden trokken naar Kemala, het achterland van Pedir. De terugmarsch van Selimoen was een ware zegetocht.

Daarmede was echter het werk niet afgeloopen. Onze positie moest worden geconsolideerd.

Door *oneindige patrouilles* moest de rust en veiligheid, die nu overal heerschten, bewaard worden, de teruggekeerde bevolking zich aan den nieuwen toestand gewennen. Door aanleg van wegen moest de gemeenschap worden gemakkelijk gemaakt. Men moest waakzaam blijven. Er mochten geen fouten worden begaan. Dat alles zou tijd kosten en moest zijn natuurlijk verloop hebben. Overijling uit te groote zucht naar bezuiniging kon alles weer bederven. In die richting werkte dan ook van der Heijden voort. Zijn stelling beoogde bedwang, die van Pel verdediging. Zijn stelsel vorderde nog gedurende jaren den steun eener voldoende troepenmacht en daarom het bestuur in militaire hand.

Eindelijk was ook door van der Heijden de noodzakelijkheid ingezien om contrôle uit te oefenen op den in- en uitvoer op de kusten. Reeds einde 1878 had hij bepaald, dat alle handelsvaartuigen, alvorens naar de

kusten te vertrekken, eerst Oleh-leh moesten aandoen, om streng gevisiteerd en van passen voorzien te worden; later is dit tot Edi uitgebreid. De staatjes zouden niet meer mogen invoeren dan voor eigen gebruik werd noodig geacht. Bovendien werden beperkende bepalingen op den invoer van sommige artikelen als rijst, visch en opium, uitgevaardigd.

De Indische regeering wilde er evenwel niet aan en gelastte in Februari 1879 *intrekking dezer regeling*. Generaal van der Heijden was echter zoodanig overtuigd, dat zonder zoodanigen maatregel *het einde van den oorlog niet te voorzien was*, dat hij dezen in Juli 1879, weer *op eigen verantwoordelijkheid* invoerde. De Indische regeering berustte er in, onder voorwaarde, dat hij slechts tijdelijk zoude zijn. Hij is dan ook later in 1881 opgeheven, wat zeer te betreuren is, want wat er ook aanvankelijk aan moge hebben ontbroken, hij bevatte het beginsel der *scheepvaartregeling*, en had reeds toen kunnen worden, wat eerst tien jaren later heeft plaats gevonden en wat van den aanvang af had moeten geschieden, in plaats van het ondoordachte openstellen der havens gepaard aan *politieke onthouding en non-interventie op de kusten*. Zulks had te beter kunnen slagen, omdat toen ter tijd in Atjeh was de assistent-resident *Scherer*, gevestigd op den in 1881 te Telok Semawé opgerichten post. Hij stelde reeds in Mei 1881 eene *rationeele* scheepvaart-regeling voor, waarop wij later zullen terugkomen, doch de regeering wilde er niet op ingaan. Later heeft hij deze op een deel der Noordkust met de beste resultaten mogen toepassen en daardoor het bewijs harer groote waarde en kracht geleverd.

Echter had men toen de Marine in Atjeh reeds zoodanig ingekrompen, eindelijk tot vier schepen — ook

weer die „penny-wise and poundfoolish” zuinigheidswoede — dat van behoorlijk toezicht op de kusten geen sprake meer kon zijn.

Van de kleinere gebeurtenissen, na het ten onderbrengen van Groot-Atjeh tot aan van der Heijden's vertrek, zullen we niet verder gewagen; *zij strekten slechts om de verkregen positie in Groot-Atjeh en op de kusten te bevestigen.*

De Gouverneur-Generaal van Lansberge achtte nu den oorlog geëindigd en den tijd voor de meer vreedzame werking van burgerlijk bestuur gekomen. De gewezen resident van Palembang Pruys van der Hoeven, werd door hem naar Atjeh afgevaardigd, om met van der Heijden daartoe alles te beramen en voorstellen tot eene organisatie van het bestuur in Atjeh te doen. Zulks geschiedde in 1880. Tegen de meening van van der Heijden in, is toen door de regeering beslist, dat als Gouverneur van Atjeh zou worden aangewezen een civiel ambtenaar, als hoedanig in April 1881 de heer Pruys v. d. Hoeven werd aangesteld.

De groote van der Heijden is toen tot eeuwige schande en groote schade voor Nederland verwijderd. De wijze, waarop een en ander in zijn werk is gegaan, werpt een treurig licht op de daarbij betrokken personen. De Gouverneur-Generaal van Lansberge kon nu, wat zijn streven was, naar Nederland terugkeeren met de voldoening, dat de oorlog *onder zijn bestuur* geëindigd was.

Het bestuur van van der Heijden was de *éénige glansperiode* in den ongelukkigen Atjeh-oorlog. Hij had zijne denkbeelden over hetgeen verder behoorde te worden gedaan, om zijn werk en dat zijner voorgangers vruchten te doen dragen, uiteengezet en medegedeeld en hij werd geëcarteerd. De ontijdige invoering van civiel be-

stuur was *de grootste fout*, die wij hebben begaan. Zij sloopte in korten tijd het door van der Heijden opgetrokken gebouw en deed alle behaalde voordeelen weer verloren gaan. Zij was een ramp, waarvan wij de gevolgen nog thans te dragen hebben. De Gouverneur Pruys van der Hoeven, van geheel andere denkbeelden uitgaande als van der Heijden, kreeg nu de leiding der zaken in handen.

VII.

Scheepvaartregeling.

Acht jaren had nu de oorlog reeds geduurd. Van leger en vloot, doch vooral van het eerste was de uiterste krachtsinspanning gevergd. Met nooit volprezen heldenmoed, dapperheid en volharding was de zware taak volbracht. Ontzettende offers waren gebracht. Daarbij waren wij echter in Groot-Atjeh steeds vooruitgegaan; de opvolger had voortgebouwd op hetgeen de voorganger had verricht en van der Heijden's glorie-tijdperk zette dáár de kroon op het werk.

Doch dit alles helaas zonder een *redelijke, goedkoope, door het gezond verstand, de geschiedenis en de opgedane ervaring aangegeven kuststatenpolitiek, scheepvaartregeling* of hoe men 't noemen wil.

Aangezien wij hierboven reeds zoo vaak op deze jammerlijke fout wezen, willen wij thans dit belangrijke punt wat nader toelichten.

Reeds van der Heijden zag in, dat het de onderhoorigheden waren, die het verzet tegen ons in Groot-Atjeh voedden, die voordeel trokken van den oorlog, belang

hadden bij het voortduren daarvan en dat dus *zonder contrôle op de kusten het einde niet te voorzien was*. Wij hebben gezien hoe hij, tegen den wensch der regeering te Batavia in, deze op eigen verantwoordelijkheid invoerde. Onder de voorstellen door hem met den heer Pruys van der Hoeven in 1880 aan de Indische regeering gedaan, behoorde ook eene hierop betrekking hebbende scheepvaartregeling. *De regeering is er niet op ingegaan.*

Later verklaarde Pruys van der Hoeven „*Pacificatie van Atjeh met politieke onthouding op de kusten is onmogelijk*” en verder: „juist op de kust, waar het geld verdiend wordt, het verzet georganiseerd en waar de strijders vandaan komen, waar het meerendeel der Groot-Atjehsche bevolking in de pepertuinen werkt, ligt het zwaartepunt der Atjeh-kwestie.” *De meester van de kust is meester van het land.*”

In Mei 1881 zette de assistent-resident Scherer het noodzakelijke eener *rationeele* scheepvaartregeling aan den nieuwen Gouverneur andermaal uiteen. C'était prêcher un converti. Door den drang der omstandigheden daartoe genoopt gaf deze, in Mei 1882 aan Scherer de vrijheid haar *op een gedeelte der Noordkust* in te voeren. Hoezeer dus slechts partieel en met gebrekkige midelen toegepast, werkte zij uitstekend. In Mei 1883 gaf de Gouverneur Laging Tobias, evenzeer overtuigd van haar groote nut, *onder nadere goedkeuring der regeering*, last tot de invoering van Scherer's scheepvaartregeling *in geheel Atjeh*. Ook toen leverde zij, alhoewel onvolgende voorbereid, goede resultaten op, totdat zij in October 1884, op bevel der Hooge regeering in Nederland, weer *geheel werd ingetrokken* niet alléén, doch zelfs *tot de opdoeking van alle posten op de kusten* werd besloten.

Toch is zij op de Oostkust, waar zij sedert 10 jaar werkte, *om ook daar niet allen gewonnen invloed te verliezen*, gehandhaafd.

De heer Scherer liet zich niet ontmoedigen. Sterk door zijne innige overtuiging, betoogde hij in een lezing op 20 Januari 1891 in het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage gehouden over het onderwerp „Hoe moet Atjeh gepacificeerd worden,” nogmaals het dringend wensche-lijke van de invoering der scheepvaartregeling en zeide, sprekende over het toen 10 jaar verlopen tijdperk o. a. : „voor ieder die eenigszins over de zaak wilde doordenken moest het duidelijk zijn, dat het verzet niet van Groot-Atjeh maar van de onderhoorigheden uitging, dat dáár het geld verdiend werd, waarmee de kosten van den oorlog werden bestreden, dat dáár het jonge, fanatieke volk werd verzameld om invallen in Groot-Atjeh te doen en dat men zich derwaarts in volkomen veiligheid terugtrok als wij den guerilla's (in Groot-Atjeh) het vuur te na aan de schenen legden.”

De latere Gouverneur van Teijn bleef steeds bij de regeering aandringen op de scheepvaartregeling. In Augustus 1889 schreef hij: „hoe meer ik kennis maak met den aard en het karakter van den Atjeher, hoe meer ik gevestigd raak in mijne overtuiging, dat wij steeds een middel in de hand moeten hebben om zonder veel bezwaar dadelijk te kunnen straffen, indien ons gezag niet wordt geëerbiedigd. Daartoe geeft de scheepvaartregeling gelegenheid. 't Zij door heffen van boeten, in te vorderen door naasting voor korteren of langeren duur van de in- en uitvoerrechten; 't zij door allen in- of uitvoer te verbieden. Zonder deze regeling zullen wij nimmer ons gezag op de kuststaatjes kunnen handhaven en zullen wij nimmer voldoende invloed in Groot-Atjeh kunnen uitoefenen.”

Van Heutz bevestigde in zijn uitstekende en heldere brochure „De onderwerping van Atjeh,” in 1893 verschenen, al deze meeningen ten volle.

Er waren dus gegevens en aandrang genoeg tot handelen. Alles te vergeefs.

Niet alléén dat onder Pruys van der Hoeven deze regeling uitbleef, doch ook de door van der Heijden bevolen maatregelen werden ingetrokken, en de besluiten door de volksvertegenwoordiging in comité generaal in 1884 genomen, sloegen aan alle hoop den bodem in. Welke fouten en tekortkomingen men den leiders in Atjeh ook moge aanwrijven, ten dezen zijn zij vrij van blaam. De verantwoordelijkheid hiervoor rust uitsluitend bij de toenmalige regeering in Nederland. Zij, die daartoe op het Plein hebben medegewerkt, met eene hardnekkigheid eene betere zaak waardig, mogen de reden van hun handelen kennen, ons is het altijd een volkomen raadsel gebleven.

Eerst in 1892 is tot eene scheepvaartregeling besloten en is zij geleidelijk ingevoerd. Den heer Cremer komt de verdienste toe, daartoe in de Tweede Kamer krachtig te hebben medegewerkt.

Wij zullen nu eens nagaan wat die regeling eigenlijk is.

Op de kusten zijn eenige door ons bezette havens voor den algemeenen handel opengesteld. In de voornaamste waren wij reeds gevestigd. Alle handel moet onder onze contrôle dáár langs plaats hebben. In- en uitklaring, visitatie, inning der in- en uitgaande rechten dáár door ons personeel geschieden. Daartoe moesten deze posten van de noodige los- en laad-inrichtingen, pakhuizen, kantoren enz. worden voorzien en behoorlijk worden beschermd. De producten van omliggende staatjes worden

naar de aldus ontstane handelscentra met kleine kust-vaartuigen vervoerd, terwijl de invoer op dezelfde wijze in omgekeerde richting plaats vindt.

De inkomsten komen aldus in onze handen. *Wij zitten op de geldkist.* Het $\frac{1}{5}$ of sultans aandeel, ons behorende, komt geregeld in, het overige moet periodiek aan de rechthebbenden, die geen reden tot klagen hebben gegeven, worden uitbetaald. Aan hen, die zich misdagen, worden boeten opgelegd, die van hun geld worden afgehouden; dan wel, naar de zwaarte van hun tekortkomingen, wordt dit geheel ingehouden of hun haven voor allen in- en uitvoer gesloten.

Men ziet het, moeilijk is het niet en vergeleken met wat het waardelooze Groot-Atjeh ons kost, duur ook niet.

Reeds onder Scherer bleek dit *een onovertroffen middel om politieken invloed uit te oefenen en onzen wil te doen eerbiedigen*, om afdoende en goedkoop toezicht te houden op handel en scheepvaart, rust, veiligheid en orde te verzekeren.

En nu rijst natuurlijk de vraag hoe het komt, dat tot nu toe, na $3\frac{1}{2}$ jaar te hebben gewerkt, deze scheepvaartregeling nog zoo weinig zichtbare resultaten heeft opgeleverd? Het antwoord op die vraag, tevens eene les voor de naaste toekomst, is dit.

Omdat zij na zóólang dralen, toch nog met overhaasting, onvoldoende voorbereid en zonder den noodigen ernst ingevoerd, ook alweer met halfheid, niet consequent, — slechts met het ééne groote doel „de onderwerping van Atjeh” voor oogen, — is uitgevoerd en toegepast; omdat, van den aanvang af, het éénige doel „*ons de macht in handen te brengen, de Atjehers te dwingen, niet hen te believen of te gerieven*” niet genoeg in het oog is

gehouden; omdat men reeds dadelijk begonnen is met concessiën en afwijkingen, speciale vergunningen — de oude vriendelikheden, — het door de vingers zien — die dat doel slechts konden schaden. Waar streng gestraft had moeten worden is dat niet of slechts ten halve geschied. Waar aan de daartoe gestelde voorwaarden niet was voldaan, is men toch op licentiën gaan in- en uitvoeren. Roovers en moordenaars zijn als vrienden behandeld. De contrôle is dikwijls aan volkomen onbetrouwbaar Atjehsch personeel overgelaten. Overtreders, en flagrant délit door de Marine achterhaald en opgebracht, werden dikwijls weer vrijgelaten.

Daarom is ook deze scheepvaartregeling, evenmin als de daaraan voorafgegane blokkade, nog niet tot haar recht kunnen komen.

Doch laat het doel duidelijk omschreven zijn en begrepen worden, en van de uitvoerende ambtenaren vóór alles eene billijke, doch strenge en consequente toepassing worden geëischt, dan zal zij wél goede vruchten afwerpen. Natuurlijk moet de kust van Groot-Atjeh buiten Oleh-leh, vóór allen in- en uitvoer gesloten blijven en mag vooral dáár het toezicht niets te wenschen overlaten.

De handel is met die regeling tevreden, de havens zijn voldoende in aantal, doch nog bij lange na niet ingericht, om geheel aan het doel te kunnen beantwoorden. Gesteund door een voldoende aantal kleine, snelvarende oorlogschepen — geen oude versleten k r a k e n, die geen vaart loopen en meermalen zelfs geen zeilvaartuigen konden achterhalen — moet aan de scheepvaartregeling de meeste aandacht worden gewijd. Zij moet *hoofdzaak* zijn, het vasthouden onzer stelling in Groot-Atjeh *bijzaak*, tot tijd en wijle wij die met goed fatsoen verder kunnen inkrimpen.

Dan eerst zal werkelijk Groot-Atjeh kunnen worden geïsoleerd en zijn beteekenis naar buiten kunnen verliezen en behoeven wij nog niet te wanhopen aan eene eervolle en bevredigende oplossing van het Atjeh-vraagstuk.

VIII.

Achteruitgang onder de Civiele Gouverneurs Pruys van der Hoeven en Laging Tobias.

(Van April 1881 tot September 1884).

Na de overname van het bestuur noemde Pruys v. d. Hoeven zelf den toestand in Atjeh, *zeer bevredigend*.

Vol vertrouwen op zijn persoonlijke inzichten en beleid, de Atjehers toegankelijk achtende voor welwillendheid, grootmoedigheid en rechtvaardigheid, te weinig rekening houdende met den grooten geloofs- en rassenhaat, miskennende of geringschattende de ervaring zijner voorgangers, meende hij nu verder Atjeh wel in hoofdzaak te kunnen besturen met de ambtenaren, inlandsche hoofden en politie.

Deze zienswijze was oorzaak dat de *eindelooze patrouilles* in Groot-Atjeh, door van der Heijden nog lang noodig geacht, tegen het advies van den militairen Commandant, den kolonel Haus in, zoo goed als geheel werden opgeheven; dat de militaire macht zich beperkt zag tot de zorg voor de veiligheid der posten en overigens alleen op aanvraag van het civiel bestuur handelend mocht optreden; dat sommige posten werden opgedoekt om transporten uit te sparen, deze niet langer tot doelwit der maraudeurs te doen strekken en aldus de algemeene

veiligheid te verhoogen; dat de weg van vriendschappelijk parlementeeren werd beproefd.

Bovendien werd van der Heijden's scheepvaartregeling in September 1881 ingetrokken, terwijl eene door Pruys van der Hoeven nuttig geachte en aan de regeering voorgestelde andere regeling achterwege bleef.

Het gevolg van het aldus in den wind slaan van van der Heijden's raadgevingen was, dat in Groot-Atjeh — waar in September 1879 de legercommandant Generaal Boumeester, nog de uiterste posten had bezocht zonder een schot gehoord of een vijand gezien te hebben — de kleine bende kwaadwilligen, die nog of reeds onder van der Heijden voorkwamen en waartegen juist die *eindeloze patrouilles*, ook ter bescherming der gevestigde bevolking, moesten dienen, zich, toen zij bemerkten dit ongestraft te kunnen doen, al spoedig tot vijandelijke benden begonnen te vormen; dat de oorlogspartij zich weer begon te organiseeren en onder de bekende hoofden begon op te treden; dat het fanatisme door de geestelijke hoofden, die reeds in Maart 1881 den heiligen oorlog begonnen te prediken, behendig werd opgewekt en aangewakkerd; dat de bevolking, zich niet langer beschermd wetende, het vertrouwen in ons verloor en dat op de kusten weer lustiger dan ooit werd ingevoerd.

In Juni 1881 werden onze posten weer voor het eerst beschoten; daarna werden de patrouilles en transporten zonder ophouden overvallen, Chineesche nederzettingen en ondernemingen uitgemoord, enz.

Tevergeefs drong kolonel Haus, reeds in Augustus 1881 aan op het nemen van militaire maatregelen. Steeds stoutmoediger drongen sterke vijandige benden de 22 en 26 Moekims binnen en op ons gebied door, tot zelfs in de onmiddellijke nabijheid van Kota Radja en Oleh-leh waar,

de passers overvallen werden en verplaatst moesten worden. De Atjehsche hoofden verklaarden, zonder troepen niet meer voor de rust in hun gebied te kunnen instaan. Zij durfden ten slotte niet eens meer naar Kota Radja op te komen en werden, tusschen twee vuren geplaatst, wel genoodzaakt met den vijand te gaan heulen.

De werkeloosheid en miskenning der militairen, die zich ongestraft moesten laten beschieten en vermoorden, werkten doodend op den geest van den troep en verwekten ontevredenheid en desertie naar den vijand.

Onverzettelijk bleef de eerste civiele Gouverneur blind voor de feiten en gesteund door de regeering, die natuurlijk op zijn rapporten afging, ging hij goedgeloovig voort met het afbreken van den moeitevollen, kostbaren arbeid van jaren.

Eerst in Augustus 1882, toen de nood hoe langer hoe nijpender werd, *moest* hij eenen anderen weg inslaan, kreeg de militaire Commandant meer vrijheid van handelen en kon deze met meer klem optreden. Doch toen was het te laat. Het kwaad was gesticht.

Wel was gedurende dien tijd druk gewerkt aan de verbetering der gemeenschap door aanleg van wegen en het bouwen van bruggen; aan het bevestigen en versterken van Kota Radja en omgeving en was ook in Augustus 1882 op een deel der Noordkust, met succes eene scheepvaartregeling ingevoerd, doch de goede gevolgen van een en ander werden te niet gedaan, door de struisvogelpolitiek tegenover den vijand.

De talrijke gevechten en overvallingen, waarbij wij soms zelfs onze gesneuvelden met hunne geweren, in 's vijands handen moesten laten, hielden tot aan het vertrek van Pruys van der Hoeven niet op.

Toch beweerde deze, *dat hij in September 1882 den*

brand onder den voet had, dat de rust tot aan zijn vertrek niet meer werd verstoord, dat de toestand gunstig bleef, telegrafeerde even voor zijn vertrek aan de regeering: Pacificatie van Atjeh verzekerd; en verklaarde bij de overgave van het bestuur, dat alles wees op eene vredelievende oplossing.

Hij vroeg namelijk in December 1882 wegens meeningsverschillen met de regeering zijn ontslag. Deze begon te begrijpen, dat de rapporten den toestand niet weergaven zooals die werkelijk was; dat het geen vrede maar volle oorlog was; dat niet kleine benden maraudeurs, maar talrijke vijanden tegenover ons stonden; en drong er daarom bij den Gouverneur op aan daarmede meer rekening te houden.

Terecht vraagt men zich hierbij af waarom, wanneer naar zijn inzien de toestand zóó gunstig was, hij, met terzijdestelling zijner grieven, toen niet gebleven is om te bewijzen dat zijn inzicht juist was en om zijne grootsche taak te voltooien?

Hoe dit zij, Pruys van der Hoeven ging en gaf als bovenomschreven in Maart 1883, het bestuur over aan den tweeden civielen Gouverneur Laging Tobias.

Onmiddellijk bleek dezen, uit de onverpoosde voortzetting der vijandelijke aanvallen, hoe kritiek de zaken stonden; dat geen der hoofden vertrouwen verdiende; dat niemand buiten de posten meer veilig was; dat de communicatie met sommige posten soms afgesneden werd en dat in het algemeen, in strijd met de beweringen van zijn voorganger „*er geen sprake was van algemeene erkenning van ons gezag door hoofden en bevolking, noch van een machteloos neerliggen der Kemalapartij, noch van een opgeven van het verzet.*”

Hij moest dan ook dadelijk meer troepen aanvragen,

om zich wat lucht te kunnen verschaffen. Deze hadden in 1882 en 1883 gemiddeld een sterkte van 6000 man. In Mei 1883 verklaarde hij, onder nadere goedkeuring der regeering, de scheepvaartregeling van toepassing voor geheel Atjeh. Ofschoon onvoorbereid en met gebrek-kige middelen toegepast, werkte zij onder de bekwame leiding van den Assistent-Resident Scherer toch nog uitstekend.

Tevens werden door Laging Tobias pogingen gedaan om met den Sultan aanraking te verkrijgen, ten einde te trachten tot de herstelling van het Sultanaat, onder onze souvereiniteit te geraken, doch bij de regeering ontmoette dit bezwaren.

De beruchte Nisero-kwestie kwam de moeilijkheden vergrooten. Op de Westkust strandde n.l. bij Tenom in November 1883 het Engelsche stoomschip *Nisero*. De bemanning werd door den radja van Tenom gevangen gehouden. Alle pogingen om haar te ontzetten of los te krijgen mislukten, waarbij onze onmacht ten volle, ook naar buiten, aan het licht kwam. Engelsche inmenging vond plaats en eerst in September werd de invrijheidsstelling der ongelukkigen, tegen betaling van eenen losprijs van f 100.000 verkregen, terwijl wij ons verbonden de haven van Tenom niet meer te zullen sluiten.

Alle pogingen onzerzijds tot toenadering bleven vruchteloos. Al onze krachtsinspanning in Groot-Atjeh leidde slechts tot verlies van menschenlevens en uitputting der schatkist, maar bracht ons geen stap verder.

De regeering in Nederland meende dus, dat het niet langer zoo voort kon gaan.

Reeds in Augustus 1883 bezocht de Gouverneur-Generaal 's Jacob Atjeh en vond er den toestand *hoogst ongunstig*. In Maart 1884 kwam ook de Gouverneur-Generaal

raal van Rees daar om den staat van zaken te zien en te bespreken.

In twee geheime zittingen van de vereenigde Kamers der Staten-Generaal, op 16 en 17 Juni 1884, werd besloten tot een geheel nieuw-stelsel voor Atjeh; tot de zoogenaamde *concentratie of inkrimping onzer stelling in Groot-Atjeh, opheffing der posten op de kust, intrekking der scheepvaartregeling, en blokkade.*

Laging Tobias, zeer tegen deze concentratie gekant, die volgens hem „*de kroon zette op de Nederlandsche fouten in Atjeh*” zag, dat het militair element hierbij van zelf weer op den voorgrond moest treden — er viel niets meer te besturen —. Hij herhaalde nu, zijn vroeger onder 's Jacob reeds ingediend verzoek om ontslag en trad in September 1884 af.

De regeering, eveneens overtuigd, dat er onder de nieuwe omstandigheden geen plaats meer was voor civiel bestuur alléén, besloot tot den vroegeren toestand, — het civiel en militair gezag in ééne hand — terug te keeren, doch nu helaas op de puinhoopen van het gesloopte gebouw onzer macht onder van der Heijden.

Alzoo trad in September 1884 de kolonel Demmeni op als civiel en militair Gouverneur van Atjeh.

Veel is er geschreven over deze concentratie met de daaraan verbonden *politiek van afwachting*; velen noemden haar een fout en zagen alléén heil in de herovering der vallei van Groot-Atjeh door het zwaard.

Wij voor ons meenen van niet. We hebben dat zich steeds uitbreiden onzer stelling nà van Swieten, door Pel en van der Heijden, dat verbrokkelen onzer macht in Groot-Atjeh, dat verslinden van alle middelen op dat ééne punt, altijd afgekeurd, omdat het behoud eener zóó uitgebreide stelling, ook al ware van der Heijden ge-

bleven en al hadde zijn blijven het gevolg gehad dat velen zich daarvan voorstellen, op den duur toch onze krachten moest te boven gaan.

Te meer nu gedurende 4 jaren de toestand zóózeer was achteruitgevlogen, achtten wij inkrimping onzer stelling in Groot-Atjeh, hoe hard ook voor ons nationaal gevoel, een wijzen maatregel, waartoe meer moed en vaderlandsliefde behoorde, dan tot het hardnekkig voortgaan op eenen kostbaren, gevaarlijken en onzekeren weg.

Doch zij had moeten gepaard gaan met eene krachtige scheepvaartregeling op de kusten, met gedeeltelijke verplaatsing onzer middelen derwaarts, terwijl integendeel, tegen het advies van alle deskundigen in, wat wij er hadden, nog is prijs gegeven en de kusten dus aan hun lot werden overgelaten. Dat was en bleef de fout.

IX.

Blokkade en Concentratie onder den Civiel- en Militair Gouverneur Demmeni.

(Van September 1884 tot December 1886).

Aldus was door de regeering onder meer besloten tot opheffing der scheepvaartregeling en der kustposten en tot het blokkeeren, d. w. z. sluiten der kust voor allen in- en uitvoer. Die blokkade zou streng zijn en de geheele kust omvatten. Zij zou moeten dienen om, den vijand allen toevoer afsnijdende, onder den daardoor teweeggebrachten druk, de terugtrekkende beweging in Groot-Atjeh te vergemakkelijken.

Een groot aantal oorlogschepen en als zoodanig dienstdoende andere vaartuigen, werden daartoe in Atjeh

bijeengebracht en onder het bevel van onzen Bogaert gesteld.

Met zijn oude energie trok deze er uit Nederland heen, bezielde met den vasten wil de blokkade aan haar doel te doen beantwoorden. Hoe bitter werd hij teleurgesteld. Reeds vóór hij het bevel aanvaard had, hoorde hij te Batavia, dat tot hare spoedige opheffing besloten was.

Tal van uitzonderingen, voortspruitende uit politieke en andere consideratiën, belemmerden hare geheele uitvoering en vernietigden dus ook hare uitwerking. Ook *dit stelsel* werd weder niet consequent uitgevoerd. Slechts een klein deel der kust werd geblokkeerd en dat nog ten halve. Een soort van scheepvaartregeling, hoezeer officieel afgeschaft, bleef gedeeltelijk ook bestaan. Edi en Segli bleven o. a. als posten en handelshavens gehandhaafd. Alle van buiten komende, voor de Noord- en Oostkust bestemde schepen, moesten eerst één dezer beide plaatsen aandoen, alvorens naar één der niet gesloten havens te mogen vertrekken. Bogaert deed onder deze omstandigheden natuurlijk wat hij kon, doch heeft het steeds betreurd, dat men hem voor deze *politieele* (*polichinelle*) blokkade had gebruikt.

In September 1884 aldus slechts ten deele toegepast, werd de blokkade al spoedig nog voor andere gedeelten der kust opgeheven en, nadat de concentratie met veel beleid en groote energie door kolonel Demmeni was volbracht, — nu zij toch niet meer het effect kon hebben, dat de regeering er mede beoogd had — in Maart 1885 weer geheel ingetrokken. De schepen verlieten Atjeh; slechts enkele bleven achter om tegen het smokkelen van contrabande te waken, waartoe zij evenwel ten eenenmale ontoereikend waren.

Overigens was de handel bijna geheel vrij en in

December 1885 werd zelfs de geringste beperking van den handel der kuststaten met het buitenland (Penang) verboden.

Dat was nu de rigoureuze blokkade der geheele kust geweest.

Dat de concentratie in Groot-Atjeh met betrekkelijk geringe offers had kunnen plaats vinden, valt te verklaren uit het feit, dat de vijand die *verhuizing op groote schaal*, met vreugde begroette en geen aanleiding had ons daarin te bemoeilijken.

Wij zien uit het voorgaande, dunkt ons, alweer duidelijk hoe treurig wij in Atjeh bleven scharrelen en hoe er voortdurend verschil van meening omtrent de voornaamste punten bestond, tusschen de regeering in Nederland en op Java en het bestuur in Atjeh. Eene scheepvaartregeling of herstel van het Sultanaat wilde de regeering niet, aan afdoende blokkade wilde het bestuur in Atjeh niet en toch kwam men over en weer telkens op het een zoowel als op het ander terug; en nu de concentratie in Groot-Atjeh of door een rigoureuze blokkade of door een krachtige rationeele scheepvaartregeling — maar één van beide — alléén waarde kon krijgen, nu werd van beide juist zóóveel of zóó weinig toegepast, dat noch het een noch het ander doel kon treffen, dat beide elkaar verlamden. Zij, die belang hadden bij het voortduren van den oorlog, Atjehers en anderen, konden niets beters wenschen.

De Hooge regeering in Nederland, van wie toch de laatste besluiten waren uitgegaan, had dergelijke afwijking van hare bevelen niet dienen te gedoogen en de stiptste uitvoering er van moeten eischen.

De nieuwe stelling in Groot-Atjeh na de concentratie was ongeveer gelijk aan die door Pel in 1876 ingeno-

men. Zij bestaat nu nog. Het is een aaneengesloten fortelinie om Kota Radja heen, vormende een soort van gelijkbeenigen driehoek, met den post Lambaroe als top en de zee kust van Oleh-leh tot Kota Pohama als basis. Zij moest volkomen veiligheid binnen de linie verzekeren en van buiten af onaantastbaar zijn. Een 1000 meter breede, opengekapte, vrije strook omgaf haar, ten einde den vijand te beletten de posten ongemerkt te naderen of er doorheen te sluipen. Een ceintuurspoorbaan en telephoon zou de posten onderling en door stralen naar binnen, met Kota-Radja en Oleh-leh verbinden. Een en ander werd ten spoedigste zoo goed mogelijk, ja uitstekend, uitgevoerd en ingericht en in Juli 1886 was alles gereed. De gemeenschap tusschen de bevolking binnen en buiten de linie was zoo goed als afgebroken. Aan Atjehers werd het dragen van wapenen verboden, het voorzien zijn van eenen pas verplichtend gesteld. *Wij zouden nu in de geconcentreerde stelling, zonder dwang, geduldig afwachten tot de vijand zich kwam onderwerpen.*

Deze, van alles ruim voorzien, bekend met onze wispelturigheid en veranderlijkheid, wetende dat wij nooit zeker waren van hetgeen wij eigenlijk wilden, (van daar zijn: *Kompanie tidak tentoe; orang blanda bodoh*; d. w. z. de Kompanie is nooit zeker (van haar zaak); de Hollanders zijn dom) bleef intusschen niet stil zitten, maar zette integendeel den oorlog op zijn manier, nu eerst recht voort. De door ons verlaten streken werden onmiddellijk door hem bezet, hij begon zich om onze linie te versterken, om ons daarin later te belegeren. Toeankoe Hasschim, voogd en schoonvader van den jeugdigen pretendent, liet dezen meerderjarig verklaren en in de moskee te Indrapoeri tot sultan uitroepen en huldigen. De hofhouding werd ingericht volgens de aloude gebruiken en van de troons-

bestijging aan verschillende hoven kennis gegeven. Hij schreef verder overal heen, dat de Hollanders waren teruggedrongen, dat de oorlog met kracht zou worden voortgezet, zond in overleg met het geestelijke hoofd Tengkoe di Tirou, wiens invloed steeds toenam, de voornaamste leiders naar de kuststaten om de bevolking op te hitsen, de goedgezinden in moeilijkheden te wikkelen, onzen invloed te vernietigen, allen tot den heiligen oorlog tegen ons op te roepen en geld en volk te verzamelen. Zij, die openlijk aan dien strijd deelnamen heetten voortaan „Muslemin.”

Ook zond hij zijn schoonzoon, den radja van Madjapait — dien wij tegen Langsar hadden geholpen, — naar de Gajoes in het binnenland, om hen over te halen tot invallen in Langkat. Alle hoofden brachten de oorlogsbijdragen op. De invloed des Sultans nam zeer toe. In geheel Atjeh en voor alle Atjehers was hij — en is dit nog — het wettige hoofd van het land. Zijne beslissing werd bij vele verschillen ingeroepen. Uit zijn naam werden overal de bevelen voor den oorlog gegeven. De voornaamste leiders verbonden zich op nieuw onder eede tegen ons, daaronder onze latere vrienden Toekoe Oemar en Nja Makam. Tegenover onze buitenposten Edi en Segli toonde de vijand groote activiteit en hadden wij de „Muslemin” vooral te Edi, aanhoudend te verjagen. Overal op de kustten traden de tot nu toe, door de scheepvaartregeling in toom gehouden hoofden van grootere staatjes, vijandig tegen de kleinere, aan wie wij plechtig bescherming hadden toegezegd, op en verdreven hen. Tegen ons, hoezeer wij nu en dan hier en daar al eens een demonstratie hielden, sloegen zij een hoogen, soms beleedigenden, verachtenden toon aan.

In Januari 1886 viel Nja Makam in Tamiang en stroopte in Langkat. Tal van staatjes op de Oostkust hielpen

hem. Toekoe Oemar was meester op de Westkust, hief belasting, preste de bevolking en moordde, roofde, brandde daar, waar men zich tegen hem verzette. In Juni 1886, liep hij er het stoomschip „Hok Canton” af; voor 25 000 dollars kochten wij met moeite de gevangenen vrij; Kemala kreeg hiervan zijn deel. Vele andere zeerooverijen hadden elders plaats op Engelsche onderdanen en hunnen eigendom, hetgeen vorderingen van de zijde der Engelsche (Straits) regeering uitlokte. Overvallen op de eilanden, op den Willemstoren te Poeloe Bras, kwamen voor. Zelfs de Cedarpassage, de gewone zeeroute naar de Westkust, werd officieel onveilig verklaard. Schepen, dáár passeerende, werden van Koningspunt meermalen door den vijand beschoten.

In Groot-Atjeh groeide de 1000 meter vrije strook, die slechts met groote moeite en verliezen kon worden opengehouden, al spoedig met tropische vlugheid grootendeels weer dicht, maakten de Muslemin de linie onveilig, beschadigden de spoorlijn en bruggen, vernielden de telephoongeleiding, beschoten de treinen, legden granaten onder de rails enz. en deden strooptochten naar binnen. De troepenmacht, toen een 5000 man sterk, had, door bezetting en beveiliging der posten, patrouilles binnen de linie, eenen zwaren dienst en leed veel door beri beri en andere ziekten. Tengkoë di Tirou was de ziel van het verzet. Overtuigd dat de Atjehers het in het open veld tegen ons moesten afleggen, oordeelde hij het daarom het best om, handig gebruik makende van onze lichtgeloovigheid, het bestuur door schoonschijnende voorstellen van onderwerping, berichten over tweespalt onder de Atjehers enz. door zg. vrienden of goedgezinden, zand in de oogen te doen strooien en in zoeten waan te brengen, dat er toenadering bestond, om ons dan tegelijkertijd te

doen besluisen en te bespringen als een tijger zijn prooi, waar mogelijk zeerooverijen à la Hok Canton te doen plegen, ook om ons daardoor in moeilijkheden te brengen met Engeland, en spoorde steeds aan tot volharding; „wat wij niet kunnen doen zullen onze kinderen en kleinkinderen volbrengen” sprak hij.

Het bestuur geloofde dat alles in den aanvang niet. De Atjehers hadden succes van hun taktiek. Wij liepen er weer in. De struisvogelpolitiek bleef aan 't woord. Het bestuur achtte verzet onwaarschijnlijk; 's vijands macht schromelijk overschat; de meeste bendevoorden hadden niets kwaads tegen ons in den zin; de meeste feiten stonden geheel op zich zelf, doch hadden geen onderling verband; het geloofde weer aan toenadering en ging reeds in Mei 1885 weer aan het onderhandelen met eenen tweeden Sultanstelg Toeankoe Abdul Medjid, die ons voor dien tijd reeds bedrogen had en later steeds om den tuin geleid heeft, over diens onderwerping.

De periode van „cajoleeren” zooals van Heutz het terecht noemt, trad in. Verschillende hoofden binnen en buiten de linie werden dientengevolge door ons bezoldigd.

De toestand was dus door en door slecht. Meer en meer stelden wij ons bloot aan de verachting der Atjehers en waren wij de risée van de buitenwereld.

Demmeni begon dit ten slotte in te zien en drong bij de regeering aan op de invoering eener door hem voorgestelde scheepvaartregeling. Doch te vergeefs.

Sedert lang sukkelende, zocht hij herstel van gezondheid in de Padangsche bovenlanden en bezweek daar in December 1886.

X.

Politiek onder Generaal van Teijn. Blokkade en poging tot herstel van het Sultanaat.

(Van December 1886 tot April 1891).

Het bestuur in Atjeh werd nu overgenomen door kolonel, later generaal van Teijn, en dus onder alles behalve rooskleurige omstandigheden.

Hij kreeg van de regeering in opdracht het aangegeven stelsel *afwachting binnen de linie* consequent te blijven doorvoeren, maar tevens om te trachten met den Sultan en de Kemala-partij aanraking te krijgen *echter met vermijding van den schijn, alsof wij het zochten*.

Gedurende bijna $4\frac{1}{2}$ jaar heeft hij met groote geestkracht, taai geduld en volharding gestreefd naar onderwerping en pacificatie, is het doel zeer nabij gekomen, doch heeft het niet bereikt.

Onze stelling werd door Tengkoe di Tirou, wiens macht en invloed steeds toenam, geregeld door een kring van versterkingen ingesloten, van daaruit de linie, zelfs met geschut bestookt, de gemeenschapsmiddelen vernield, binnen de linie gestroopt en ons waar mogelijk nadeel toegebracht. Zelfs nestelde de vijand zich herhaaldelijk dáár binnen en moest in April en October 1887 en in Juli 1888 met kracht van wapenen worden verdreven, en een gedeelte van den spoorweg moest meer naar binnen worden verlegd. Steeds driester optredende en de gemeenschap tusschen enkele posten ernstig bedreigende, was eindelijk van Teijn wel genoodzaakt naar buiten te ageeren. In Juli 1889 leden wij bij Kota Toewankoe een gevoelig echec; wel werd deze versterking kort

daarna genomen, doch ten koste van 21 dooden en 92 gewonden, en toen weer verlaten. In het begin van 1890 namen wij het weer bij verrassing. Het zuiveren van ons terrein binnen de linie van vijanden vorderde al onze krachten en eerst na de oprichting van een corps *maré-chaussées* in 1890, gekozen uit de meest geschikte vrijwilligers van het leger, dat uitsluitend met den veiligheidsdienst binnen de linie belast was, en zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt, is de veiligheid daar langzamerhand verkregen.

Op de kusten ging het al even zoo. Zij bleven alles naar den vijand in Groot-Atjeh aanvoeren, waartoe de buitengewoon hooge prijzen der peper hen beter dan ooit in staat stelden. Onder de leiding van de Kemala-partij, die met alle bendehoofden in aanraking stond, bleef Segli voortdurend beschoten en aangevallen en ontstond op de Oostkust een zoodanige toestand van onrust, door aanvallen der Muslemin, onder bekende bendehoofden op Edi, dat meermalen het garnizoen moest worden versterkt, de handelaren naar Penang vluchtten en zelfs de radja aanstalten maakte hetzelfde te doen en in 1889 en 1890 belangrijke expeditiën derwaarts moesten plaats hebben. Op de Westkust beheerschte T. Oemar vrijwel den toestand en gelukte het zelfs Atjehsche benden tot in Troemon op ons gebied onlusten te verwekken, die de tuschenkomst van troepen uit Padang noodzakelijk maakten. De bendehoofden beweerden hierbij altijd te handelen „op last en in naam des Sultans.”

Dientengevolge stelde van Teijn, ziende, dat wij met de politiek van afwachting alléén niet verder kwamen, reeds op het einde van 1887 aan de regeering de invoering eener scheepvaartregeling, met de wederoprichting van den post te Telok Semawé en tijdelijke sluiting

(blokkade) van een deel der Westkust, wáár T. Oemar zijn peper had liggen, voor. Het eerste wees de regeering af, het laatste stemde zij toe. Dit tot goede resultaten leidende, werd, aangezien Pedir c. s. met alle macht de hangende onderwerping der Kemala-partij tegenwerkte, op het einde van 1888 een deel der Noordkust om en bij Pedir, voor allen in- en uitvoer gesloten en is zulks in September 1889 en Augustus 1890 verder uitgebreid over de geheele Noordkust en over de Westkust tot aan Tenom en gehandhaafd tot einde 1892.

Dit stelsel had een geduchte uitwerking en bleek een geweldig dwangmiddel. De Marine had een zware taak te vervullen, doch ondervond weinig medewerking van de zijde der besturende ambtenaren. De verkregen resultaten werden ten deele nog geneutraliseerd door allerlei vergunningen en uitzonderingen, door het politiseeren dezer ambtenaren, die zich in al de, overal voorkomende geschillen der Atjehers bleven mengen, liefst meermalen partij kiezende voor erkende Muslemin of onverzoenlijken, tegen beproefde vrienden, waarvan weer het gevolg was het gevaarlijke verstrekken van geweren en munitie aan die nieuwe vrienden, waaruit wij later zelf beschoten werden. Toch was van Teijn overtuigd en velen met hem, dat de blokkade uitstekend werkte, en de verwachtingen zelfs verre overtrof en nimmer heeft eenige maatregel de Atjehers zoo gehinderd als deze.

In 1890 stelde hij op nieuw aan de regeering eene goed geregelde scheepvaartregeling voor de Oostkust voor, in 1891 gevolgd door een algemeene regeling voor geheel Atjeh die, *tijdig voorbereid, ná de verkregen onderwerping*, als een duurzame vredesmaatregel, die ons steeds de macht in handen zou laten, geleidelijk de blokkade zou moeten vervangen.

Wij moeten nu terugkeeren tot het begin van van Teijn's bestuur en zien wat er, terwijl al het bovenstaande voorgevallen was, van het zoeken naar aanrakingen met de Kemala-partij was gekomen. Natuurlijk hadden de slimme Atjehers al heel gauw in de gaten, dat wij die zochten, en begonnen hierop dadelijk te speculeeren. Panglima Polim en Toeankoe Hasschim c.s., die met den steeds toenemenden invloed van Tengkoe di Tirou en daarmee der geestelijke partij, weinig waren ingenomen, deden van zich hooren. Ook verschillende hoofden buiten de linie, die van Tengkoe di Tirou's aanmatigingen te lijden hadden, kwamen met ons in oogenschijnlijk goede verstandhouding, tegen betaling, licentien, of ter verkrijging van andere voordeelen. Zelfs Toekoe Oemar en Toekoe Nja Makam trachtten zich bij het bestuur in genade te doen aannemen en hadden samenkomsten binnen de linie (in 't geheim natuurlijk) met onze zendelingen. Toeankoe Hasschim verzocht eene bijeenkomst te Telok Semawé en reeds in Juni 1887 kwam de hooger genoemde Sultanstelg Toeankoe Abdul Medjid in onderwerping en, buiten een geschenk van f 25.000, in het genot van een maandelijksch traktement van f 400. — Intusschen bleven de Atjehers met hunne bekende gevatheid steeds eenige beslissing op de lange baan schuiven. Onze besturende ambtenaren op de Noordkust en in Groot-Atjeh intrigeerden, elk op hun manier, in de richting der toenadering, zonden zendelingen en geschenken naar Kemala en werkten elkander tegen.

Toen in Augustus 1888 de Sultan plotseling in Groot-Atjeh verscheen en met panglima Polim, Imam Longbattah en Tengkoe di Tirou samenkwam, koesterde van Teijn een gewettigde hoop, dat het er nu toe komen

zou, doch na 3 weken vertrok de Sultan weer naar Kemala, de hoofden, ook die van binnen de linie, brachten hem geschenken, doch wij hoorden niets van hem. Hij stelde bij die gelegenheid T. Oemar aan tot planglima (Emir El Bahr) van de Westkust tot Singkel toe.

Bij de bestaande spanning tusschen panglima Polim en Tengkoë di Tirou, bood de laatste, beducht eventueel achter het net te zullen visschen, dan wel trachtende de anderen vóór te zijn, in 1889 aan om den Sultan tot ons te brengen. Overtuigd op den goeden weg te zijn (want sedert lang zonden we bevriende hoofden en zendelingen — zoogenaamd door den Sultan uitgenoodigd — met geschenken, — dat was zóó de adat — naar Kemala, om poolshoogte te nemen) namen wij T. di Tirou's aanbod, waarbij deze voor zich natuurlijk zekere voordeelen had bedongen, niet aan. Meerdere zendingen naar Kemala, erg plechtig en imposant, volgden, er werd veel besproken — vermoedelijk wel het volhouden van het verzet — de leden der zending kregen, of liever kochten voor ons geld, Sultan's aanstellingen, doch voor ons leidde alles tot niets.

De sterke stelling door T. di Tirou tegenover onze linie ingenomen, de moeite, die wij hadden hem van 't lijf te houden, daarbij onze zoetsappige, conciliante houding tegenover Kemala en andere hoofden, verhoogden bij de Atjehers de hoop, dat het hun ten slotte toch nog gelukken zou, ons in zee te drijven. Toen nu bovendien de gezondheidstoestand van van Teijn, diens spoedige vervanging, verandering van bestuur en van richting in 't vooruitzicht stelde, was dit eene reden te meer voor hen om evenals wij eene politiek van afwachting aan te nemen en de toenadering voorloopig uit te stellen. In

Januari 1891 overleden plotseling T. di Tirou en panglima Polim en ook dit was eene aanleiding voor de Kemala-partij om in elk geval eerst de gevolgen der ophanden zijnde bestuursverandering af te wachten.

In April 1891 moest van Teijn, aldus teleurgesteld in zijne verwachtingen, na jaren van zwaren, moeitevollen arbeid, wegens toenemende ongesteldheid vertrekken. Zijne pogingen tot pacificatie met herstel van het Sultanaat waren mislukt.

Zijn opvolger was de kolonel Pompe van Meerdervoort.

XI.

Kortstondig bestuur onder kolonel Pompe van Meerdervoort.

(Van Mei 1891 tot Januari 1892).

Van alle verrassingen, welke het Atjeh beleid (?) ons reeds gebaard had, was de benoeming van den als kundig en bekwaam bekend staanden, bij keuze tot kolonel bevorderden Pompe, zeker wel de grootste.

Het was toch bekend, dat deze volstrekt niet instemde met de door van Teijn in Atjeh gevoerde politiek en er ook de man niet naar was om zich tot de uitvoering van een systeem, dat hij moest afkeuren, te leenen.

Was nu overeenstemming van denkbeelden tusschen de regeering en het bestuur in Atjeh *altijd* dringend noodzakelijk, *onder deze omstandigheden* mocht meer dan ooit worden verwacht, dat hierover vooraf ernstig overleg zou zijn gepleegd, dat de regeering zich zou heb-

ben vergewist van Pompe's bijzondere zienswijze en onderzocht in hoeverre zij hem dus geschikt kon achten voor de gewichtige betrekking van Gouverneur van Atjeh. Niets van dit alles. Pompe was kort voor zijn optreden, in Nederland, en daarna te Batavia en heeft den Minister van Koloniën en den Gouverneur-Generaal ternauwernood ontmoet. Overleg over zijne in Atjeh te volgen gedragslijn heeft dan ook niet plaats gehad. Hij vertrok derwaarts om er voorloopig de bestaande richting te blijven volgen, totdat hij deswege nieuwe voorstellen zou kunnen doen en voor zich in de overtuiging, dat de Gouverneur-Generaal het in hoofdzaak met hem eens was en dus die voorstellen in ernstige overweging nemen en aannemen zou. Zij werden dan ook al spoedig gedaan, doch vonden bij de regeering geen instemming.

Pompe wilde de Atjehers door zachtheid, welwillendheid en rechtvaardigheid winnen, hen de zegeningen van ons bestuur doen beseffen door den handel tot bloei, het land tot ontwikkeling en de bevolking tot welvaart te brengen. Hij wilde Poeloe Weh tot een handelsstation en kolenhaven maken, ruime toepassing van licentiën en vrijheid van scheepvaart toestaan. Daarin paste de blokkade dus niet. Hij zag de goede resultaten van dezen dwangmaatregel, door van Teijn en anderen zoo hoog geschat, niet, en niettegenstaande door de regeering steeds op hare krachtige handhaving werd aangedrongen, ging hij voort, in afwachting eener scheepvaartregeling, waarvan hij een warm voorstander was, hare uitwerking door tal van vergunningen op de kusten en ook aan zoogenaamde vrienden binnen en buiten de linie te schaden. De regeering zag zich dan ook genoodzaakt dit tegen te gaan.

De generaal van Teijn, toen in Nederland, achtte het aldus prijsgeven der blokkade zoo bedenkelijk, dat hij het zijn plicht rekende de regeering te wijzen op de noodzakelijkheid, den Gouverneur van Atjeh, door eene bindende instructie te dwingen tot het volgen van de door haar voorgeschreven richting. Dit baatte echter niet.

Pompe's eigenaardige opvatting, plannen en voorstellen druischten zoo zeer tegen de inzichten van velen der onder van Teijn gediend hebbende ambtenaren en officieren in, dat velen, ná zich overtuigd te hebben, dat hij ter zake voor geen redeneering vatbaar was, een goed heenkomen zochten door overplaatsing aan te vragen of met verlof te gaan.

Goedheid, zachtheid, tegemoetkoming, door de Atjehers als lafheid, lamheid en zwakheid aangemerkt, bleven alle handelingen kenmerken. Het gaf den Atjehers nog meer dan vroeger gelegenheid ons te misleiden en op het optimisme van den nieuwen Gouverneur te speculeeren. „*Tocan besaar jang bahroe manis sekali, banjak aloes* (de nieuwe groote Heer is erg lief en heel beleefd), zeiden ze sarkastisch natuurlijk. De pogingen tot aanraking met de Kemalapartij gingen dan ook in 't begin nog arge-loos voort. Zij leidden slechts tot nieuwe teleurstellingen en later moest het bestuur erkennen *dat nimmer eenige welgemeende stappen tot toenadering door de Atjehers gedaan zijn*.

Pompe stelde ook voor om nog aan meer leden der Sultans familie en andere hoofden traktement te geven en om Toekoe Oemar, die zich als pacificateur opwierp, in genade aan te nemen.

Kort en goed, er werd, in strijd met de bedoelingen der regeering, eene geheel nieuwe politiek voorgestaan, spottenderwijs *de vriendelijke oorlog* geheeten.

En wat stond daar tegenover? Ja, vele hoofden van de kusten, waaronder zeer onbeduidende of figuranten, kwamen bij verschillende gelegenheden naar Kota Radja, voornamelijk om soms op hoogen toon opheffing der blokkade te bepleiten of vergunningen te vragen. Zij kregen dan fraaie geschenken en schoone toespraken en deden allerlei beloften, om voorzien van wat ze hadden kunnen machtig worden, weer naar hun land terug te keeren en dan te doen wat zij wilden. In de rapporten werd van dat alles dan steeds hoog opgegeven, terwijl over feiten van meer beteekenis, als het langs de kusten, geld en volk met zich brengende, reizen naar Kemala van Toeankoe Ibrahim, den zoon van onzen erf-vijand Toeankoe Hasschim, uit Madjapait, waar hij jaren, als 't ware onder onze bescherming geleefd had; de verschijning, bij den vijand in Groot Atjeh van Toekoe Nja Mamat, een familielid van den radja van Perlak, en dergelijke, bijna onopgemerkt werd heengegleden.

In Groot-Atjeh was Tengkoe Mohamed Amin zijnen vader Tengkoe di Tirou opgevolgd als hoofd van het verzet en hij werd in Januari 1892 als zoodanig door den Sultan erkend.

Andere bende-hoofden voegden zich bij hem of vochten op eigen gelegenheid tegen ons; de kusten zonden hun ondersteuning. De insluiting der linie en de welgeslaagde overvallingen onzer hinderlagen namen steeds toe. Onze posten werden meermalen onder vuur genomen; loop-graven werden tusschen de posten en in de zoogenaamde open strook aangelegd. De vrienden binnen en buiten de linie smokkelden op groote schaal.

Zendelingen des Sultans trokken naar de kusten om geld op te halen; onze beste vrienden betaalden. Toch bleef Pompe van meening, dat wij in Atjeh eigenlijk

geen vijand tegenover ons hadden, slechts kwaadwilligen, te zamen hoogstens een 800 man sterk.

Onder Pompe kwam onze uitstekende geleerde, Dr. Snouck Hurgronje, in Juli 1891 in Groot-Atjeh, met eene opdracht der regeering de politiek-religieuze toestanden dáár te bestudeeren en er over te rapporteeren. Reeds in 1889 zou hij incognito van Penang naar Atjeh zijn getogen, toen de gelegenheid daartoe zooveel gunstiger en het geknoei over het herstel van het Sultanaat in vollen gang was, doch de generaal van Teijn zag er toen het nut niet van in. Hij bleef er tot in Februari 1892 en zag het rampzalig resultaat van zooveel jaren arbeids, van zooveel verspilde millioenen en menschenlevens, de kwakzalverij, die steeds overal had voorgezet, alle middeltjes beproevende, zonder samenwerking, veelal elkaar tegenwerkende om dan altijd . . . *bijna* te slagen en dan, het vorige afkeurende en afbrekende, weer iets nieuws te probeeren. Hij zag ook, dat wij in geheel Atjeh wel degelijk eene door de geestelijkheid geleide fanatieke volkspartij tegenover ons hadden en niet maar enkele kwaadwilligen of rooversbenden.

Hij stond verstomd over het weinige, dat wij in die 20 jaar omtrent land, volk en toestanden waren te weten gekomen en adviseerde de instelling van een informatiebureau, een „Intelligence Department” voor Atjehsche zaken.

Zijn geheim rapport is nooit gepubliceerd, doch de merkwaardige uitkomsten van zijn onderzoek zijn, voor zoover de regeering dit goedkeurde, omgewerkt nedergelegd in zijn werk „de Atjehers.”

Toch is er van dat geheime rapport veel uitgelekt, waaruit zou blijken dat de schrijver was: voor eene scheepvaartregeling als Pompe, doch met het doel *ons*

de macht in handen te geven, niet om de Atjehers te believeu; voor een agressief optreden in Groot-Atjeh, maar alléén om de fanatieke priester-partij den kop in te drukken en de rechtmatige adathoofden weer op de plaats te brengen, die hun toekwam; verder om billijk doch streng te zijn, overal en in alles; oog òm oog en tand om tand, onverbiddelijk te straffen waar dit noodig zou blijken, te toonen, dat wij de middelen hadden dit te doen; te vuur en te zwaard te vernielen en te verdelgen, zonder genade, wáár men zich verzette of ons bedroog. Dit is ook het advies van elken Atjeher, wanneer hij zijn meening uitspreekt over de tegen eenen vijand te volgen taktiek.

Eindelijk na veel getob en geschrijf, eischte Pompe, al het gescharrel moede, van de regeering vertrouwen in zijn beleid en toen hem dit niet geschonken werd, ging hij als een man van karakter in Januari 1892 heen en trad in zijn plaats op de kolonel Deijkerhoff.

Nooit was gemis aan overleg en samenwerking, tusschen regeering en bestuur in Atjeh, zoo sterk uitgekomen als in deze allertreurigste periode en dat ná bijna 20 jaren dure, bloedige ondervinding.

XII.

De politiek en het beleid van generaal Deijkerhoff.

(Van Januari 1892 tot April 1896).

Onder den kolonel, later generaal Deijkerhoff, werd de vijand in den aanvang steeds stoutmoediger en onder-

nemender; deze sloot onze linie immer nauwer in, bracht zijne versterkingen tot op 150 meter van onze ceintuurbaan, in onze zoogenaamde opengekapte, vrije strook en harceleerde ons van daar voortdurend. Reeds in Maart 1892 was men in Kota Radja beducht voor een aanval op onze hoofdversterking; tengevolge van het toestaan van handel op passen van buiten de linie, kwamen er veel vijanden als handelaren vermomd op de markten binnen ons terrein, en had zelfs op klaarlichten dageen aanval op Penajoeng, vlak bij den kraton plaats en aan rooven, moorden en smokkelen kwam geen einde. Vóór de voornaamste van 's vijands versterkingen, het beruchte, binnen de 1000 Meter strook gelegen Kaloet, stieten onze troepen herhaaldelijk bloedig het hoofd; wij konden het niet nemen. Het heette dan in de rapporten, dat wij aan het openkappen waren, dat wij ons doel bereikt hadden, dat het nemen van Kaloet onnoodig was. Van daaruit beschoot de vijand aanhoudend onze treinen, posten, patrouilles en transporten, brak zelfs in September 1892 de spoorbaan op en legde er borstweringen en loopgraven bij aan, zoodat de trein er geruimen tijd niet loopen kon. Toen heette het dat de baan in reparatie was.

Nja Makam trok terzelfder tijd als gemachtigde van den Sultan, voorzien van diens tjap, met veel aanhang, in de kuststaten geld en volk ophalende en door onze vrienden (?) geholpen en gehuisvest, naar de Oostkust tot Tamiang, om daar onrust te verwekken. Hij bracht onze tabaks- en petroleumdistricten in hevige beroering en wij hadden in 1892 en 1893 de grootste moeite en inspanning hem uit zijn stellingen aan de Tamiang-rivier te verdrijven.

Hoezeer Deijkerhoff zelf overtuigd was van *de goede*

uitwerking der blokkade en hare strenge en blijvende handhaving noodig achtte, had hij reeds van den aanvang af, met den resident Scherer, de voorbereiding eener scheepvaartregeling te overleggen. Scherer kwam daartoe naar Atjeh over, bezocht de verschillende kuststaten, had besprekingen met de hoofden, die in 't vooruitzicht van de knellende banden der blokkade te zullen worden verlost, hem natuurlijk gaarne zagen komen. Alléén Pedir wilde de gestelde voorwaarden niet aannemen.

Scherer vond den toestand in Atjeh, sedert zijn vertrek in 1884, zeer achteruitgegaan. Hij schreef zulks vooral toe aan de blokkade. Deze was het, beweerde hij, die de Atjehers nauwer aaneengesloten had, den sultan had gemaakt tot erkend hoofd van den staat, die hem gezag en invloed had bezorgd. Onzes inziens ten onrechte.

Niet de blokkade, doch de conciliante politiek sedert 1881, onze pogingen tot aanraking met en dus erkenning van den sultan, de historische traditie van dat Sultanaat, zijn komen tot jaren des onderscheids, de lange duur van den oorlog, de volhardende en welgeslaagde verdediging, hadden Toeankoe Mohamed Daoed sterker en grooter gemaakt. Juist de blokkade was in al dien tijd het éenige dwangmiddel geweest, dat de Atjeher van ons had gevoeld, en geducht ook, en dat krachtig, consequent, onverbiddeijk toegepast, met eerlijke samenwerking van allen, ook zeker betere resultaten zou hebben opgeleverd.

Zij werd grootendeels opgeheven naarmate Scherer's scheepvaartregeling haar verving. In October 1893 voor de Oostkust en in April 1894 voor de Noord- en Westkust, met respectievelijk Edi, Telok Semawé en Poeloe Rajja tot havens voor den algemeenen handel geopend. Wij beschreven reeds vroeger haar doel.

Deze maatregel werd echter, helaas, ook al weer niet consequent doorgezet, niet flink en krachtig toegepast. Niet alléén niet naar de bedoeling van van Teyn (ná door de blokkade verkregen onderwerping), doch onvolgende voorbereid en dus ontijdig en ook al weer dadelijk verzwakt door speciale vergunningen en concessiën. Zij was bij lange ná niet wat van Heutz ze wilde doen zijn. Wij zaten niet *op* de geldkist, wij zaten er *naast* en 't had er al den schijn van of zij meer was ingesteld om de Atjehers lekker te maken, dan wél om ons de macht in handen te geven.

De opening der havens voor den algemeenen handel had wel met veel geur, speeches, saluutschoten en champagne plaats, doch het ontbrak van den aanvang af aan ernstige, algeheele toewijding, aan medewerking om het doel te bereiken. Daaronder het invoeren op licentiën, vooral van wapenen en ander oorlogsmateriaal, door hoofden van wie wij konden nagaan, dat er misbruik van zouden maken en het is vrij zeker, dat onze troepen en marine in Tamiang beschoten werden met aldus verkregen geweren en patronen.

Van daar dat op Noord- en Oostkust ondernemingen als die van Nja Makam bijna ongestoord konden plaats hebben; dat in Juli 1893 op de Oostkust het stoomschip Rajah kon worden afgeloopen, zoodat de Pakketvaartmaatschappij hare stoomschepen niet meer Edi en Telok Semawé liet aandoen en op andere militaire detachementen moesten worden geplaatst. Toch zag de Gouverneur hierin geen feit van politieke beteekenis.

De opening van Segli (Pedir streek) was o. a. afhankelijk gesteld van het ophouden der beschietingen van dien post door de Muslemin. Na lang beraad verklaarde de radja van Pedir zich bereid hieraan een einde te

maken, maar hij had geld noodig, beweerde hij, om zich 't noodige aan te schaffen. Hij kreeg het van ons. Het ging ten deele naar den Sultan, ten deele naar de Muslemin, doch van het verjagen dezer laatsten kwam niets. Om nu ons geld terug te krijgen werd in- en uitvoer op licentiën toegestaan en met de daarop vallende rechten het voorschot gedekt. Nadat zulks was afge-loopen is men steeds met die licentiën blijven voortgaan. Segli was dus officiëel gesloten, maar toch ging er alles in en uit. En dat was juist wat Pedir wenschte. Was dat soms het doel der scheepvaartregeling?

De onveiligheid buiten onze posten bleef groot, overal hadden overvallingen, moorden en aanslagen plaats. De passers werden er o. a. door den vijand verbrand.

De goedgeeloovigheid uit dien tijd, het blinde vertrouwen (naïf of roekeloos), het opschroeven van onbeduidende voorvallen, het verkleinen van ernstige feiten waren nog toegenomen, vergeleken bij vroeger.

Zoo werd aan de komst van het hoofd der federatie Giegieng Bintara Kemangan, in Maart 1893 te Kota Radja, groot gewicht gehecht; hij werd vorstelijk ontvangen en toch was hij slechts een, door eigenbelang gedreven, teruggekeerde afvallige. Toch hebben wij hem later niet gesteund, noch hij ons. Men zou zeggen, dat hij de man moest zijn geweest om met onzen steun de Muslemin bij Segli te verjagen. Geenszins! Zijn aarts-vijand, de radja van Pedir, kreeg die opdracht en later sloot Giegieng zich bij de Muslemin aan. 't Mooiste was, dat wij beide partijen Pedir en Giegieng hielpen; dat was om het evenwicht tusschen beide federatiën niet te verbreken; het bestuur wilde het status quo handhaven. In December 1894 verjoeg Giegieng den Sultan uit Kemala en vluchtte deze naar de kust, naar Kwalla Batoe bij

Pedir; met Pedir samen hebben wij toen getracht hem weer naar Kemala terug te krijgen, ook al weer voor het status quo?

De „pourparlers” met de Sultans partij, met Panglima Polim en ook met T. Oemar bleven eveneens voortgaan en gewoonlijk bereikten de slimme Atjehers er een of ander doel mee.

Te Poeloe Weh werd in 1893 een post gevestigd aan de Sabang-baai en kwamen de plannen tot het dáár scheppen van een kolenstation en handelsemporium tot rijpheid.

In Juli 1892 kwam eindelijk ook Groot-Atjeh in telegrafische verbinding met de buitenwereld.

In December 1892 kwam de bekwame assistent-resident Kroesen in Groot-Atjeh en met hem opnieuw de onderwerping en het gebruiken van T. Oemar ter sprake en tot uitvoering. (Velen meenen zelfs, dat dit grootendeels zijn werk is, omdat vóór hem Deijkerhoff steeds eene afwachtende houding had geadviseerd). Dit ging, heet het, aldus in zijn werk.

Tegen de knevelarijen, afpersingen en gewelddaden, waaraan de bevolking buiten de linie van de zijde der geestelijke partij — wier hoofd nog altijd „Tengkoe Mohamed Amin” was, in 1894 door den Sultan tot Kadhi Chalif El Alam aangesteld — bloot stond, begon de eerste zich meer en meer te verzetten en toen zij zich ook tot de 4 en 6 Moekims uitstrekten, kwam T. Oemar dáártegen op en bracht de Muslemin eenige gevoelige verliezen toe. Hij vroeg toen weer om door ons in genade te worden aangenomen en het bestuur stelde hem dit in 't vooruitzicht, mits hij eerst, door de verdrijving der Muslemin, afdoende blijken zijner goede gezindheid gaf. Geholpen door Atjehers van binnen de linie met volk,

voorraad, geweren en munitie (van ons natuurlijk) werden T. Oemar's operatiën met schitterend succes bekroond. Met medewerking van onze troepen, ons geschut en onze rijksdaalders nam hij achtereenvolgens verschillende punten en op 10 Augustus ook het beruchte „Kaloet," bijna zonder slag of stoot. Hij blies ze weg of wandelde er in. Op voorstel van Deijkerhoff werd hij op 30 September 1893 officieel begenadigd, onder den naam van T. Djohan Pahlawan tot Panglima prang besaar benoemd en hem en zijne hulpbenden traktement, voeding, wapens en munitie toegekend. Hij kreeg een fraai huis en kleeedde zich voortaan als hoofd-officier. Verder ging hij nu voort, rechts en links, met groot gemak en weinig verlies, te vechten en te veroveren.

Velen sloegen deze Pahlawan-klucht in het Atjeh-drama met groote bezorgdheid gade. 't Had er allen schijn van of T. Oemar volgens afspraak met den vijand, naar een vast plan, zijne operatiën regelde, waarvan alweer het bezetten van talrijke *tijdelijke* posten buiten de linie — feitelijk het scheppen van een tweede linie, het gevolg was. Groote en kleine hoofden buiten de linie werden door ons ruim bezoldigd.

Natuurlijk was het toen binnen de eerste, de oude linie, en zelfs nog dáár buiten, zeer veilig en werd deze veiligheid dan ook hoog geroemd en gebezigd, om te bewijzen, hoezeer we onder dit stelsel vooruitgingen. Ja, mits T. Oemar maar van te voren gewaarschuwd was en hij gelegenheid had gehad om het terrein te prepareren, konden meermalen bezoekers van buiten Atjeh, zich van de volmaakte rust en veiligheid van Kroeng Rajja tot Kroeng Raba gaan overtuigen. Veelal in gezelschap van T. Oemar zelf en gezeten in diens voertuig, waren dan van dergelijke tochtjes gunstige indrukken en

beschrijvingen het resultaat. Regeering en vertegenwoordiging kwamen dan ook meer en meer in den zoeten waan, dat we nu eindelijk op den goeden weg waren en dat het dwaas zou zijn er niet mede voort te gaan.

Had nu T. Oemar, met zijn volk, voor ons geld, die geheele tweede linie bezet gehouden en aldus voor de veiligheid der eerste en het openhouden der 1000 meter vrije strook zorggedragen, zooals ook eerst het plan was, dan ware er veel voor te zeggen gebleven, doch neen, de voornaamste punten hadden onze eigen troepen — tijdelijk tot T. Oemar's operatiën zouden zijn afgeloopen — te bezetten, leidende tot versnippering van krachten en verzwakking, en dáár tusschen in waren in talrijke blokhuizen onze bondgenooten (?) gelegerd. Onze posten, patrouilles en transporten werden dan ook weer geregeld beschoten en geharceleerd, dikwijls *met onze eigen ongesprongen granaten en patronen*; zelfs werd de communicatie tusschen de beide liniën meermalen verbroken en moesten de aflossingen *sluipsgewijs* geschieden."

Naarmate T. Oemar veeleischender werd, verflauwde ook zijn ijver. Zijn belang bracht immers mee, nu van zijne zijde, voorloopig het status quo te handhaven. Hij correspondeerde met den Sultan en andere groote heeren der oppositie, hij zond dezen zelfs geld en geschenken; ja, de vijand tegenover ons kreeg zijn aandeel in onze rijksdaalders.

Wij zaten op een krater. De toestand, wanneer T. Oemar zich weer tegen ons mocht keeren, zou eenvoudig verschrikkelijk zijn, veel erger dan ooit te voren. Van alle zijden gingen waarschuwend stemmen op. Algemeen toch was men overtuigd, ook onder de Atjehers en daar buiten, dat T. Oemar ons bedroog, dat wij hoog spel speelden, alles op ééne kaart zettend. Doch natuurlijk, bewijzen kon men dit niet.

Terwijl T. Oemar onze bondgenoot was, kwamen steeds meer zijner vrienden en geestverwanten aan de staatsruif knabbelen o. a. onze jarenlang bittere vijand, Nja Makam.

Een andere onverzoenlijke vijand T. moeda Joesoef Lamreng, oudste zoon van den afgezetten radja van Simpang-Olim, die aan de moordenaars der Rajah nog onlangs asyl had verleend, met hen den buit had gedeeld, de hoofdaanleggers tot panglima's had benoemd, onzen eisch tot uitlevering der gevangenen met brutalen trots had geweigerd, was ook in genade aangenomen en definitief tot radja van Simpang-Olim benoemd.

Toeankoe Abdul Medjid, door ons bezoldigd, hield lang achtereen op de Westkust huis, roovende en plunderende. Zijn broer Pangeran Hoessin deed daaraan soms ook mee. Eindelijk door de Marine opgepakt, die hem direct had moeten hangen, kwam hij te Kota Radja en werd ook hij weer in genade aangenomen.

Dit was de onwaardige, vernederende en gevaarlijke politiek in de laatste jaren van Deijkerhoff's bestuur, die ons de diepe, innige verachting van vriend en vijand op den hals haalde en waarin de regeering te Batavia, zoolang haar van uit Nederland de handen gebonden waren, wel genoodzaakt was te berusten. Zij, die dus de verantwoordelijkheid voor het stelsel op den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal willen werpen, dwalen. Deze berust bij de regeering in Nederland, die met de volksvertegenwoordiging zóó tevreden, zóó gelukkig was, dat alles nu zóó mooi ging. De droom was zóó zoet. En ook haar kunnen wij hiervan geen al te groote grief maken, hoezeer zij van vele zijden voor het gevaar gewaarschuwd is. Het bewijs daarvoor ontbrak. Ook zij moest afgaan op de gunstige rapporten uit Atjeh. De

ontnuchtering moest vroeg of laat komen en zij is gekomen.

Het blind vertrouwen van Deijkerhoff leidde hem er toe om, vóór de Lombokaffaire te verklaren, gedurende een 4tal maanden, zonder aanvulling van troepen, in Atjeh voor de rust te kunnen instaan. En werkelijk is gedurende dien ernstigen tijd de rust in Atjeh niet gestoord geworden. Wat is er voor betaald? De „Java-bode” zegt 3 ton.

Dit verhoogde natuurlijk nog meer het geloof in de deugdelijkheid van zijn beleid. T. Oemar werd geveleid, geliefkoosd en vertroeteld. Zijne eischen werden steeds hooger, zijne houding overmoediger.

De ontgoocheling zou nu spoedig volgen. Kroesen was in October 1895 wegens ernstige ongesteldheid naar Europa vertrokken. Hij had reeds vroeger willen gaan, doch toen was hem gevraagd dit nog een jaar uit te stellen.

Deijkerhoff stelde in 1895 voor, de tot nu toe *tijdelijke* posten buiten de linie *permanent* te bezetten en in te richten. En waarlijk hij wist het er te Batavia door te krijgen. *Weer uitbreiding dus.*

Doch vooraf moest daartoe, met de hulp van T. Oemar, de Lamkrah-streek, een broeinest van fanatisme, waar wij nog nooit meester waren geweest, waar onze troepen nog kort te voren zeer ernstige verliezen geleden hadden, van vijanden worden gezuiverd. Dáár scheen T. Oemar weinig lust toe te gevoelen, hetzij dat hij niet wel durfde, hetzij dat hij niet genoeg geld meer kon loskrijgen en het geschikte oogenblik nu gekomen achtte, om voor de zooveelste maal het masker af te werpen. Toch *be-loofde* hij eindelijk te zullen uittrekken. Hij kreeg einde Maart de noodige gelden, een aantal achterlaadgeweren,

patronen, vivres enz. De gecombineerde operatie van onze troepen en de Atjehsche hulpbenden zou op 29 Maart plaats hebben.

Gelukkig kwam zijn plan om, wanneer onze troepen in massa buiten de linie zouden zijn gerukt, zich op het ontbloote Kota Radja en Oleh-leh te werpen, nog tijdig, hetzij ter elfder ure, aan het licht. Het kostte moeite Deijkerhoff te overtuigen. Het uitrukken der troepen werd afgecommandeerd en aldus eene catastrophie voorkomen, waarbij de overval in Lombok in Augustus 1894 nog kinderspel had kunnen zijn.

Zich ontdekt ziende, trok T. Oemar met zijne benden in het gebergte terug en versterkte zich daar geducht; de meeste bezoldigde vrienden (?) buiten de linie sloten zich bij hem aan. Onze buiten de linie liggende posten werden ingesloten en afgesneden. Er moest dadelijk om versterking naar Java worden getelegrafeerd. Deze kwam onmiddellijk. De legercommandant Vetter vergezelde de expeditie als regeerings-commissaris en Deijkerhoff werd eervol ontheven van zijne betrekking.

Als reden van ontslag werd volgens de Java-bode opgegeven: *het verbloemen der waarheid* in de rapporten.

Ook bij dit stelsel — het gebruiken van Atjehers tegen Atjehers — waren de adviezen onzer beste deskundigen slechts weer ten halve gevolgd. Halfheid is de vloek geweest van ons beleid in Atjeh. Wij hadden T. Oemar moeten gebruiken op de wijze door van Heutz aangegeven, maar wij hebben ons door hem laten gebruiken. Vooral de verstrekking van massa's geweren en patronen was onverantwoordelijk roekeloos. Tevergeefs dus had de Gouverneur-Generaal van Rees en velen ná hem, daarvoor ernstig gewaarschuwd, overtuigd, dat uit ieder geweer aan Atjehers verstrekt, wij later zelf worden beschoten.

Nu, helaas! maar weer al te zeer bewaarheid. Zelfs Atjehers wezen herhaaldelijk op het gevaarlijke dezer vergunningen of verstrekkingsen.

Veel is er geschreven over het verraad van T. Oemar. Welnu, wij kunnen, *van zijn standpunt beschouwd*, zijn slim overleg, zijn diplomatisch talent, zijn groote krijgslist slechts bewonderen, om ons des te meer te ergeren over de verregaande lichtgeloovigheid en blindheid van het bestuur in Atjeh.

XIII.

Besluit.

De gebeurtenissen in Groot-Atjeh, na den afval van T. Oemar, mogen wij als bekend aannemen.

Zoodra de noodige troepen, met groote voortvarendeheid van Java afgezonden, dáár waren aangekomen, is met kracht tegen den vijand, die bij duizenden tegenover ons stond — ook de sultan en talrijke benden van de kusten — opgetreden. Allereerst zijn de ingesloten posten ontzet, geleidelijk opgeheven en de troepen binnen de linie bijeengetrokken. Vervolgens is T. Oemar uit zijne stellingen verdreven. En eindelijk zijn overal buiten de linie, de vijandige benden verslagen en verstrooid en de bezittingen onzer tegenstanders vernield.

Het leger heeft zijn alouden roem glansrijk gehandhaafd en getoond, dat wij nog altijd de macht bezitten te straffen. De schrik voor onze wapenen is er bij de Atjehers weer geducht ingekomen en in korten tijd aldus ons geschokt prestige hersteld.

Velen van den vijand zijn gevallen en daaronder

voornamen en invloedrijke hoofden en leiders. Zelfs de Sultan viel bijna in onze handen. Doch ook ons kwam de strijd op zware verliezen te staan.

Met de tuchting van bekende brandpunten van verzet, het opruimen van vijandelijke sterkten, het uiteendrijven van gewapende benden wordt nog voortgegaan.

Op de kusten is, buiten het reeds vermelde, verder weinig van belang voorgevallen. Segli bleef beschoten; Telok Semawé van nabij omringd door Muslemin (kwaadwilligen); in Tamiang zwerven nog benden rond; doch overigens werd natuurlijkerwijs alle aandacht zoowel de onze, als die der Atjehers ingenomen door de gebeurtenissen in Groot-Atjeh.

Wat Poeloe Weh, het veel besproken, even ten Noorden van Groot-Atjeh gelegen eiland betreft, wij hebben gezien, dat ook daar in 1893 aan de Sabang-baai een post werd gevestigd en dat dit tot kolenstation en een voor den algemeenen handel opengestelde wereldhaven zou worden ingericht.

Wij gaan niet mee met hen, die zich van deze exploitatie gouden bergen beloven. De allereerste voorwaarde tot wélslagen, — een gevestigde, bevredigende staat van zaken in Atjeh — ontbreekt vooralsnog. Mocht een betere toestand intreden, dan is het *mogelijk* dat Poeloe Weh, met aanwending van voldoende kapitaal, geschikte leiding en vooral eene vrijzinnige opvatting van zaken, *mettertijd* een handelscentrum wordt voor Noord-Sumatra. Het zal dan tevens ook kunnen dienen om, zoodra wij met goed fatsoen de uitgebreide stelling in Groot-Atjeh kunnen *inkrimpen*, derwaarts onze hoofdmacht te verplaatsen.

En thans treedt andermaal de vraag: Wat nu? of Wat dan? op den voorgrond.

Vertrouwen wij, dat de vele jaren van dure ondervinding niet vruchteloos zullen zijn doorleefd.

Hoezeer in deze het geven van ongevraagde adviezen door velen wordt afgekeurd, meenen wij toch dit geschrift niet zonder eene poging tot beantwoording dier vraag te moeten besluiten.

Het geldt hier toch een allesbeheerschend, diep ingrijpend, nationaal belang, onafscheidelijk van openlijke bespreking; millioenen schats en duizenden menschenlevens zijn daarvoor verslonden, en nog altijd knaagt de Atjeh-worm aan ons bestaan als koloniale mogendheid.

De belangstelling van het Nederlandsche volk in de Atjeh-zaak is daarom nog veel te gering. In een kwestie als deze behoort het geheel mee te leven, daarvan voortdurend blijk te geven en niet maar zich onverschillig neer te leggen bij wat regeering en volksvertegenwoordiging wel zullen goedvinden al dan niet te doen.

De geschiedenis van den Atjeh-oorlog leert ons :

dat de moed, volharding en toewijding van leger en vloot boven allen lof verheven is;

dat, niettegenstaande alle pogingen om de Atjehers tot onderwerping te dwingen, aanvallend of afwachtend, in Groot-Atjeh of op de kusten, met non-interventie, blokkade, scheepvaartregeling, pogingen tot herstel van het Sultanaat, Atjehsche bondgenooten, cajoleerende vriendelijkheid, enz. enz. zijn mislukt, niet omdat ééinig stelsel op zich zelf niet deugde, maar omdat geen enkele maatregel consequent is doorgevoerd en volkomen tot zijn recht is kunnen komen; omdat tusschen de verschillende maatregelen dikwijls geen verband bestond, omdat er in 't kort, meestal *éene, groote, leidende, alles omvattende gedachte ontbrak*;

dat zelden tusschen de regeering hier, te Buitenzorg

en het bestuur in Atjeh volkomen overeenstemming van denkbeelden omtrent de aan te wenden maatregelen, en dus krachtige samenwerking bestond;

dat de rapporten uit Atjeh veelal blijk geven van een ongeloofelijk optimisme, groote lichtgeloovigheid, overschatting van eigen resultaten en onderschatting van den vijand;

dat wij staan tegenover eenen dapperen, gedetermineerden, aaneengesloten vijand, die aan groote geslepenheid en volharding, grooten nationalen trots en onverdelgbaren haat tegen den indringer paart.

Hiervan uitgaande meenen wij:

dat *de regeering de richting behoort vast te stellen*, waarin verder in Atjeh zal worden opgetreden, zich hebbe te overtuigen, dat de Gouverneur van Atjeh *daarmee volkomen instemt*, dat daarvan dus in hoofdzaak *niet zal worden afgeweken*;

dat die richting zou moeten zijn:

erkenning van den oorlogstoestand, waarbij dus van besturen, van vredesmaatregelen, vooreerst nog geen sprake kan zijn;

vasthouding aan de, nu eenmaal ingenomen, *stelling in Groot-Atjeh* — behoudens kleine wijzigingen — met actieve verdediging d. w. z. nu en dan, als het noodig blijkt, er even buiten, kort en krachtig, *doch geen uitbreiding*, altijd weer in de stelling terug, tot tijd en wijle de omstandigheden *inkrimping* zullen mogelijk maken;

in verband daarmede *consequente, krachtige toepassing der scheepvaartregeling*, billijk, doch onverbiddelijk gestreng, met het doel, dat wij het geld, de macht in handen hebben om te straffen waar het noodig zal blijken. Daartoe is in de havens, voor den algemeenen handel op de zoogenaamde zeeposten, voor volkomen

veiligheid gewaarborgd, nog in zeer veel te voorzien, en is eene *doelmatige, voldoende scheepsmacht onmisbaar*. Zoolang geen onderwerping van geheel Atjeh is verkregen, met voldoende waarborg voor de toekomst, houden er dáár geen bijzondere vriendjes op na, en verzwakke het stelsel niet door concessiën of vergunningen en andere afwijkingen.

Het is zeer wenschelijk te weten *wat onder onderwerping van Atjeh verstaan wordt*. Met of zonder Sultan?

Nu vrij algemeen erkend wordt, dat de positie van den Sultan van Atjeh sterker geworden is, dat hij, meer dan ooit vroeger, zelfstandig optreedt en dus een zeker centraalgezag uitoefent of vertegenwoordigt, moet ook diens onderwerping voor ons naar evenredigheid meer waarde hebben; behooren dus ook de wijze, waarop wij deze, of welke andere onderwerping ook, zullen aannemen en de *redelijke* voorwaarden daartoe, te worden vastgesteld.

Het voorzichtig gebruiken van Atjehers tegen Atjehers, het oordeelkundig steunen van deze of gene partij, het in toepassing brengen van het „verdeel en heersch,” behoeft door de aangegeven richting niet uitgesloten te zijn, maar moet uit den aard der zaak, aan het beleid van den Gouverneur van Atjeh worden overgelaten.

Is dit een man van karakter en overtuiging, die het volle vertrouwen en den steun der regeering heeft, die weet wat hij wil en, zelf alles leidende, door eigen oogen ziende, onwrikbaar op het doel blijft afgaan, zonder zich door schoonschijnende voorstellingen of handige vleiereien daarvan te laten afbrengen; die voor de stipte nakoming zijner bevelen weet te waken en niet toelaat dat anderen politiek op eigen gelegenheid drijven; die zonder aanrakingen te zoeken, deze ook niet afwijst, maar voldoende rekening houdt met het geslepen en bedriegelijk karak-

ter der Atjehers; die, wars van grootspraak, de zaken bij hun naam noemt en 's lands belang boven eigen glorie stelt; dan mogen wij de toekomst nog altijd met vertrouwen tegemoet zien, en behoeven wij nog niet te wanhopen aan eene eervolle, bevredigende oplossing van het lastige Atjeh-vraagstuk.

